

Turističke specifičnosti grada Rima

Majcan, Sara

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:191:215981>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni prijediplomski studij

SARA MAJCAN

Turističke specifičnosti grada Rima

Turistical specifics of Rome

Završni rad

Opatija, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni prijediplomski studij
Poslovna ekonomija u turizmu i ugostiteljstvu
Menadžment u turizmu

Turističke specifičnosti grada Rima

Turistical specifics of Rome

Završni rad

Kolegij: **Turistička geografija**

Student:

Sara Majcan

Mentor: **dr.sc. Hrvoje Grofelnik, izv. prof.**

Matični broj:

24777PO19

Opatija, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJEKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG ZAVRŠNOG RADA

SARA MAJCAN

(ime i prezime studenta)

24777

(matični broj studenta)

TURISTIČKE SPECIFIČNOSTI GRADA RIMA

(naslov rada)

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student–autor završnog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa završnim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog završnog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, 03.09.2024.

Sara M.

Potpis studenta

Sažetak

Prema drevnoj legendi, jedna od najmoćnijih sila i najvećih civilizacija, Rim sagrađen je na sedam brežuljaka, a njegov osnivač, kasnije i prvi kralj, bio je Romul. Kroz višetisućljetnu povijest grad se postepeno razvijao, ostavljajući i danas impresivne tragove bogate povijesti prisutne u svakom kutku grada. Njegova se autentičnost očituje kroz tri velike epohalne snage koje su objedinjene u gradu: grčka kultura, Rimsko carstvo i kršćanstvo. Šetnjom kroz „Vječni grad“ kojeg krasi djela različitih arhitektonskih stilova, znamenitosti antičkog Rima, imponantni spomenici čine ga gradom s najvećim brojem povijesne, arheološke i arhitektonske baštine na svijetu. Među najveličanstvenijim rimskim bogatstvima našli su se Kolosej, Carski forumi, Kapitolij, Rimski forum, Villa Borghese, Panteon i Bazilika sv. Petra. Osim kulturnog turizma, turističku ponudu glavnoga grada Italije, koja se razlikuje od ponuda ostalih gradova na konkurentnom tržištu, nadopunjuje gastronomska ponuda sa segmentima eno turizma, održivog turizma, kongresnog turizma, brojne modne ulice kao dio shopping turizma te sportski turizam. Različite vrste turizma, povijesna baština, pogodan položaj, ponuda obogaćena manifestacijama i beskrajnim mogućnosti zabave, svrstavaju Rim među najposjećenije gradove Europe s rekordnim brojem ostvarenih turističkih dolazaka od oko 35 milijuna u 2023. godini. Rim je danas važno cestovno i željezničko čvorište s razvijenim industrijama poput metalne, prehrambene, kemijske, tekstilne i filmske. Kao dom najmanje države na svijetu, Vatikana, Rim je postao srcem vjere i središtem Katoličke crkve te njenog poglavara Pape. Vatikan kao jedno od najsvetijih mjesta koje povezuje vjersku i kulturno – povijesnu baštinu privlači mnoge vjernike svijeta koji sudjeluju u praksi hodočašća čime se ostvaruju pozitivni učinci na rast ekonomije.

Ključne riječi: Rim, Tiber, kulturni turizam, povijesne znamenitosti, Vatikan

Abstract

According to ancient legend, one of the most powerful force and the greatest civilizations, Rome was built on seven hills, and its founder, later the first king, was Romulus. Throughout the thousand-year history, the city gradually developed, leaving even today impressive traces of the rich history present in every corner of the city. Its authenticity is manifested through three great epochal forces that are united in the city: Greek culture, the Roman Empire and Christianity. A walk through the "Eternal City" which is decorated with works of different architectural styles, landmarks of ancient Rome, imposing monuments make it the city with the largest number of historical, archaeological and architectural heritage in the world. Among the most magnificent monuments of Rome are The Colosseum, the Imperial Forums, the Capitol, the Roman Forum, Villa Borghese, the Pantheon and the St Peter's Basilica. In addition to cultural tourism, the tourist offer of the capital of Italy, which differs from the offers of other cities on the competitive market, is complemented by a gastronomic offer with segments of eno tourism, elements of sustainable tourism, congress tourism, numerous fashion streets as part of shopping tourism and sports tourism. Various types of tourism, historical heritage, convenient location, an offer enriched with events and endless entertainment possibilities, rank Rome among the most visited cities in Europe with a record number of tourist arrivals of around 35 million in 2023. Today, Rome is an important road and railway junction, with developed industries such as metal, food, chemical, textile and film. As the home of the smallest state in the world, the Vatican, Rome has become the heart of faith and the center of the Catholic Church and its head, the Pope. The Vatican, as one of the holiest places that connects religious and cultural-historical heritage, attracts many workshippers who participate in the practice of pilgrimage, which has positive effects on the growth of the economy.

Keywords: Rome, Tiber, cultural tourism, historical sights, Vatican

Sadržaj

<i>Uvod</i>	1
1. Opća obilježja grada Rima	3
1.1. Društvena obilježja	4
1.1.1. Povijest Rima	4
1.1.2. Stanovništvo	10
1.1.3. Gospodarstvo	14
1.2. Prirodna obilježja	16
1.2.1. Reljef	16
1.2.2. Klima	18
1.2.3. Vode	19
2. Turističke atrakcije	21
2.1. Kolosej i Konstantinov slavoluk	21
2.2. Fontana di Trevi	24
2.3. Villa i Galleria Borghese	25
2.4. Museo Nazionale Romano	26
2.5. Santa Maria del Popolo	29
2.6. San Clemente	30
2.7. Katakombe	31
2.8. Piazza di Spagna i Španjolsko stubište	33
2.9. Piazza Navona	34
2.10. Zaštićena baština	35
2.10.1. Hadrijanov i Augustov mauzolej	36
2.10.2. Panteon	37
2.10.3. Vatikan	39
3. Turističke specifičnosti i vrednovanje prostora	43
3.1. Vrste turizma i mogućnosti razvoja	43
3.2. Turistički promet	46
<i>Zaključak</i>	53
<i>Bibliografija</i>	55
<i>Popis ilustracija</i>	59

Uvod

Rim, povijesni i glavni grad regije Lazio i države Italije, smješten je u središtu talijanskog poluotoka, na zapadnoj strani rijeke Tiber. Iako je nastao 753. godine pr. Kr., njegova se povijest proteže preko više od 2000 godina. Rim je nekada bio središte civilizacije od najranijih vremena, središte Rimskog kraljevstva, Republike i Carstva, dominantna sila koja je svoju moć proširila na stari svijet te mjesto velikih umjetničkih dostignuća. Danas, Rim je ostao vjersko, kulturno i političko središte s bogatim kulturnim, društvenim i gospodarskim životom kao jedna od vodećih destinacija Europe za turiste i hodočasnike. Srce katoličkog kršćanstva, Rim jedini je grad na svijetu unutar kojeg se nalazi samostalna država, Vatikan, stoga Rim često nazivaju „prijestolnicom dviju država“. Također, Rim je jedan od najzelenijih gradova u Europi, rizičnica umjetnosti s velikim brojem parkova, jezera i vrtova, ukrašena arheološkim ostacima, antičkim spomenicima, skulpturama, fontanama, stotinama crkava i hramovima. Grad ima veliku koncentraciju povijesne i arhitektonske baštine, a njegovo se povijesno središte s Vatikanom nalazi na popisu UNESCO-ve svjetske baštine. Među najpoznatijim spomenicima ističu se Pantheon, Colosseum, Foro Romano, Piazza Navona, Villa Borghese, Piazza di Spagna te Basilica di San Pietro. Suvremenom rastu gospodarstva regije i grada Rima pridonosi razvijenost industrijskih grana poput kemijske, metalne, modne, prehrambene i filmske industrije. Svrha ovoga rada je pobliže opisati turističke specifičnosti i autentičnost grada Rima kroz njegovu povijest, karakteristike stanovništva i reljefa, uslužnu i upravnu funkciju grada, veliki broj turističkih atrakcija i zaštićene baštine, bogatu gastronomsku ponudu i mnoštvo događaja i manifestacija što sve u konačnici potvrđuje kako su s razlogom stari Rimljani nazivali Rim „Vječnim gradom“ .

Objekt ovog završnog rada jesu turističke specifičnosti grada Rima s fokusom na turističke atrakcije i turističke pokazatelje prometa.

Cilj rada je predstaviti Rim od njegovih samih početaka, ukazati na važnost Rima za sveobuhvatnu ekonomiju regije Lazio i države Italije, predstaviti bogatu turističku ponudu koja obuhvaća gastronomiju, sportske događaje i ostale zabavne manifestacije, pobliže opisati neke od najvažnijih znamenitosti Rima koje ga čine središtem kulturnog turizma, analizirati turistička kretanja u hotelskim i komplementarnim turističkim objektima, analizirati noćenja i dolaske stranih i domaćih turista. Također, navesti vrste turizma koje se razvijaju u Rimu te

skrenuti pažnju na mogućnosti daljeg razvoja kao i nedostataka i prednosti masovnog turizma na lokalno stanovništvo i sigurnost.

Rad se sastoji od tri poglavlja. Prvo poglavlje opisuje opća obilježja grada Rima podijeljena na društvena obilježja i prirodna obilježja. Društvenim obilježjima grada Rima predstavljena je duga povijest, karakteristike stanovništva te gospodarstvo, a prirodnim obilježjima karakteristike reljefa, klime i vode. Drugo poglavlje opisuje najznačajnije turističke atrakcije Rima, a posebno i turističku baštinu na čijem se popisu zaštite, u sklopu grada Rima, našla i država Vatikan. U trećem poglavlju provedena je analiza turističkih pokazatelja i turističkog prometa kroz analizu noćenja i dolazaka, strukturu gostiju, strukturu smještajnih kapaciteta te definirane su turističke specifičnosti grada kroz vrste turizma i mogućnosti daljnjeg razvoja grada Rima. U zaključku je iznesena završna misao autorice o istraženju temi.

Temeljne metode korištene prilikom pisanja rada obuhvaćaju prikupljanje podataka, analizu postojeće literature i internetskih izvora podataka, deskriptivnu analizu, usporednu analizu, generalizaciju i metode sinteze podataka. Kao izvori podataka korišteni su sekundarni izvori podataka koji su prikupljeni iz domaće i strane literature, stručne literature koja uključuje članke, internetske stranice i ostale baze podataka.

1. Opća obilježja grada Rima

Rim je glavni grad Italije i regije Lazio te njeno političko i kulturno središte. Jedan je od najljepših i najstarijih gradova na svijetu. Prema popisu stanovništva iz 2024. godine grad ima 4 230 292 stanovnika¹ što ga čini najvećim gradom Italije te trećim europskim gradom. Rim je smješten na donjem toku rijeke Tiber u središtu ravnice Campana Romana, između Tirenskog Sredozemlja i Apeninskog gorja (*Slika 1.*). Iako je od Tirenskog mora udaljen 23,5 km i od ušća Tibera 26,5 km, teritorij Rima prostire se do same obale odnosno do jugozapadnog okruga Ostia Antica.² Rim zauzima površinu od preko 1.200 km². Grad je nastao na sedam povijesnih brežuljaka: Kapitolija, Aventina, Eskvilina, Kvirinala, Celija, Viminala i Palatina kao akropolsko naselje. Kasnije je proširen na Vatikan, Pincio, Gianicolo i Monte Mario.³ Na sjeverozapadnom dijelu grada nalazi se samostalna država Vatikan, sjedište Rimokatoličke crkve, koja se prema broju stanovnika i površini od 0,44 km² smatra najmanjom državom na svijetu.⁴ Rim je mjesto gdje se isprepliću povijest, kultura, gastronomija i moda.

Slika 1. Geografski položaj grada Rima (Preuzeto 25.6.2024.)

Izvor: <https://maps-rome.com/maps-rome-in-world/capital-of-italy-map>

¹ Rome (Roma), Italy," *City Population* https://www.citypopulation.de/en/italy/admin/lazio/058_roma/

² Rim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/rim>

³ Josip Posedi, Rim: vodič za hrvatske hodočasnike i turiste, 18.

⁴ Vatikan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/vatikan>

1.1. Društvena obilježja

Društvena obilježja predstavljaju opći pojam za društveno – geografske utjecaje u prostoru. U društveno–geografske činitelje prostora ubrajaju se gospodarstvo, društvene djelatnosti, stanovništvo i naseljenost toga prostora. Navedene karakteristike oblikuju područje i kulturu, ali i odlučuju o dinamici ili kretanju društva.

1.1.1. Povijest Rima

Prvom godinom rimskog kalendara kojom se određuje vrijeme osnutka Rima, *ab urbe condita*, smatra se 753. godina prije Krista.⁵ Prema arheološkim nalazima iz najnovijeg doba te ostacima eliptičkih i pravokutnih kolibi s početka 8. stoljeća prije Krista potvrđeno je da su se najraniji stanovnici smjestili na brežuljak Palatin. Prvi doseljenici indoeuropskog su podrijetla, a živjeli su u specifičnoj vrsti naselja, *teramara*, čiji je tlocrt trapezoidni ili četverokutni sa zemljanim nasipom često izgrađen na močvarnim područjima.⁶ Nakon prvih doseljenika, krajem drugog tisućljeća prije Krista, dolaze doseljenici sa sjevera koji pokazuju određenu nadmoć u tehnologiji nad svojim prethodnicima, uz korištenje željeza, narod je zakopavao urne od terakote u kojima se nalazio pepeo mrtvih, takozvana kultura poljskih grobova s urnama iz Villanove.⁷ Rim nije potekao iz jedne kulture već iz sinteze pridošlica i prastanovnika koji su slijedili neolitičku tradiciju, a njihova se kultura dalje razvijala ovisno o kulturama pridošlica. Uz predmete, izmjenjivale su se priče, mitovi i religijske ideje, pa se između tri različite civilizacije pojavljuju isti bogovi i heroji. Rimski povjesničari povezuju osnutak Rima s Enejinim potomcima, dolaskom Trojanaca i osnutkom *Albe Longe*.⁸ Nakon pada Troje, Eneja je sa svojim ocem, sinom Askanijem i odanim prijateljima pobjegao iz opustošene Troje. Nakon dugogodišnjeg lutanja na obali Lacija, Eneja stvara novu državu te se ženi sa kćerkom kralja Latina, Lavinijom. Kada Eneja umire, njegovo prijestolje preuzima

⁵ Chamontin Catherin, *Najveće kulture svijeta*: Rim, 5.

⁶ *Teramara*, Proleksis enciklopedija <https://proleksis.lzmk.hr/48617/>

⁷ Chamontin Catherin, *Najveće kulture svijeta*: Rim, 6.

⁸ Rim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/rim>

sin Askanije čiju vladavinu prekida Amulije.⁹ Kraljevski nasljednici bila su braća Amulije i Numitor koji su međusobno podijelili nasljedstvo. Numitoru je pripalo kraljevstvo, a Amulije je izabrao imovinu i novac iz Troje što ga je učinilo moćnijim od brata. Kako bi spriječio rađanje daljnjeg potomstva, a u konačnici dolazak na prijestolje, Amulije je prognao tadašnjeg vladara Numitora, ubio mu sina, a kćer Reu Silviju daje zatočiti kod Vestinih svećenica, čuvarica svete rimske vatre koje su bile posvećene djevičanskom životu.¹⁰ Protivno svih pravila Vestalki, Rea Silvija rodila je blizance koje je Amulije bacio u rijeku, misleći da će ih se tako riješiti. Rijeka je napuštene blizance u košari bacila na obalu gdje ih majčinskim nagonom othrani Marsova vučica, Martia (*Slika 2.*). Odgoju braće pomogli su pastir Faustul i njegova žena Aka Larencija.

Slika 2. Romul i Rem u krilu Kapitolske vučice Martie (Preuzeto 01.04.2024.)

Izvor: <https://www.meer.com/it/69863-rea-silvia-romolo-e-remo>

Prema legendi, blizanci su ubili Amulija i na Palatinu odlučili osnovati grad (Roma quadrata).¹¹ Kada je prednost za osnivanje grada dobio brat Romul, dolazi do svađe gdje Rem odluči preskočiti zid. Ubivši svog brata Rema uz riječi „Smrt onomu koji će ubuduće probiti ove zidine“¹², Romul je 21. travnja 753. godine prije Krista osnovao grad i postao njegov prvi kralj.¹³ Sjedište grada bilo je na mjestu Kapitolija, a za vrijeme vladavine Etruščana od 650.

⁹ Chamontin Catherin, *Najveće kulture svijeta: Rim*, 6.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Romulus-and-Remus>

¹² Ibid., 9.

¹³ Romul i Rem. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/romul-i-rem>

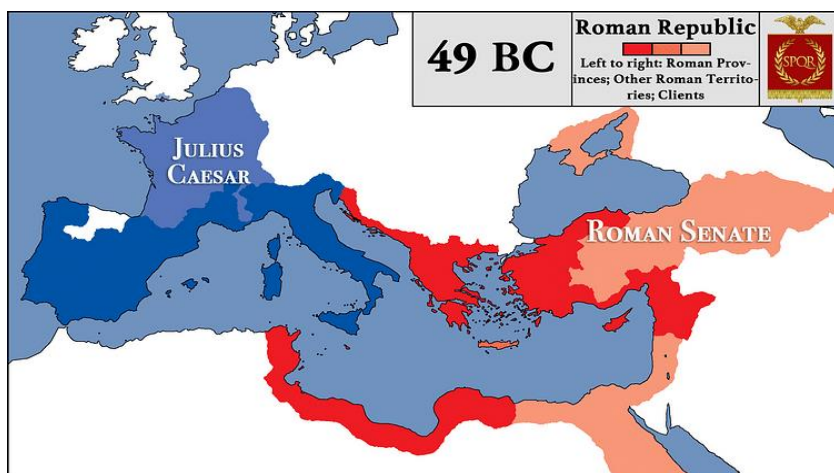
godine prije Krsta bili su naseljeni i ostali brežuljci. Za vrijeme etruščanskih kraljeva središnje močvarno područje Palatina isušeno je postavši središtem grada, poznato kao Rimski forum, a izgrađeni su i prvi veliki komunalni odvodni kanali na tom području.¹⁴ Etruščanska vladavina Rimom završava 510. pr. Kr., kada Rim postaje republika. U razdoblju Rimske Republike na skupštinama rimskih građana iz bogatih rimskih obitelji birani su rimski suci i dužnosnici kao dva konzula.¹⁵ Oba konzula surađivala su sa senatom, a njih 300 ili više držalo je većinu važnih državnih položaja Rima. Tada vladajuća elita, imala je veliki autoritet nad pukom, uključujući i moć izricanja tjelesnih i smrtnih kazni građana.¹⁶ Tijekom republikanskog doba Rim se nastavlja širiti, a do 272. pr. Kr stekao je kontrolu nad cijelim talijanskim poluotokom. Prvo osvajanje izvan talijanskog kopna započelo je 264. pr. Kr. kada je došlo do sukoba između dviju vladajućih velesila na Mediteranu, Rimljana i Kartažana, koji su dominirali Afrikom, Španjolskom i dijelovima južne Francuske. U nizu ratova, Rim je pobjedom 146. pr. Kr uništio Kartagu, preuzeo kontrolu nad kartaškim teritorijem koji je kasnije bila važno središte za izvoz žita u Rim te postao dominantna pomorska sila na Sredozemlju. Tijekom posljednjeg stoljeća Republike, od 100. pr. Kr. politička atmosfera u Rimu te sukobi između sve ambicioznijih imperatora i njihovih vojski dovodi do kaosa u republikanskom sustavu i građanskog rata. Jedan od uspješnijih generala koji je iskoristio kaos da preuzme vlast bio je Julije Cezar koji je postignuo velike pobjede u Galiji (današnja Francuska), Egiptu i Sjevernoj Africi. (Slika 3.) Iako je Senat još uvijek bio upravno tijelo Rima, njegova je moć slabila, dok je s druge strane Julije Cezar imao veliku potporu među plebejcima (tada niža klasa) i potpunu kontrolu nad vojskom. Pobjeđivši Gneja Pompeja Magna u građanskom ratu proglasio se doživotnim diktatorom (Dictator Perpetuus).¹⁷ U strahu da će postati kralj, skupina senatora ubija Julija Cezara 44. pr. Kr, a njega zamjenjuje nasljednik Gaj Julije Cezar Oktavijan.

¹⁴ Rim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/rim>

¹⁵ The British Museum <https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/introduction-to-ancient-rome>

¹⁶The British Museum <https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/introduction-to-ancient-rome>

¹⁷ National Geographic Kids <https://kids.nationalgeographic.com/history/article/ancient-rome>

Slika 3. Prikaz Rimske Republike prije početka Cezarova građanskog rata (Preuzeto 01.04.2024.)

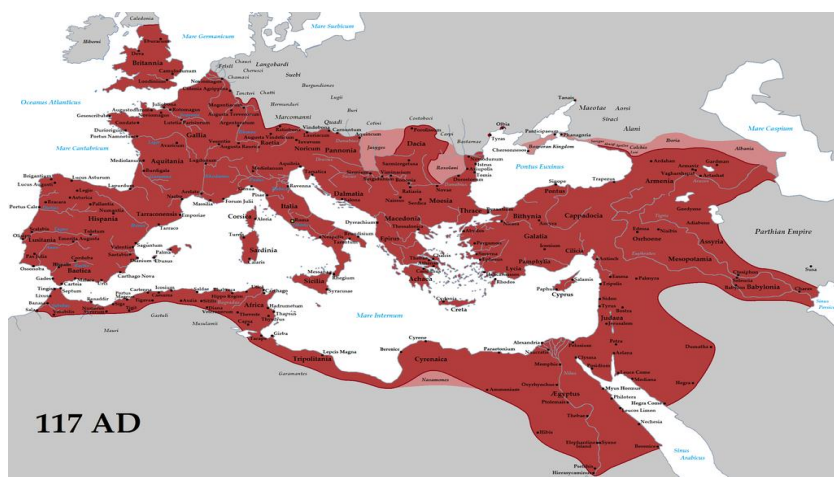
Izvor: <https://www.worldhistory.org/image/6438/roman-republic-at-the-beginning-of-caesars-civil-w/>

Porazom Antonija i Kleopatre, Oktavijan je zaslužan za privođenje kraju stogodišnjeg razdoblja građanskih ratova te donosi Rimu mir. Senat 27. pr. Kr dodjeljuje Oktavijanu titulu August – uzvišeni, car božanskih osobina čime je on postao prvi rimski car.¹⁸ Ovim se činom označava početak Rimskog Carstva. Za vrijeme svoje vladavine, August je Rim organizirao na četrnaest područja i dovršio je izgradnju započetu u Cezarovo doba. Tijekom Augustove ere, rođenjem Isusa Krista započela je nova povijesna era te se od tada godine počinju računati prema današnjem kalendaru. Nakon Augustove smrti 14. godine poslije Krista, Rimskim su carstvom vladali carevi iz različitih dinastija. Car Neron je bio posljednji muški potomak cara Augusta, a vrijeme njegove vladavine uključivalo je važne događaje poput velikog požara nakon čega je car započeo s progonima kršćana koje je smatrao krivima za požar među kojima su pogubljeni Isusovi apostoli Petar i Pavao, Boudicinu pobunu u Britaniji, pogubljenje vlastite majke i u konačnici samoubojstvom.¹⁹ Carstvo je doseglo svoj vrhunac za vrijeme vladavine cara Trajana koji je osvojio Daciju (danas Rumunjska). Carstvom se tada širila nova religija kršćanstvo, a kada su Kršćani odbili priznati carevima božanska svojstva započeli su progoni

¹⁸ Oktavijan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/oktavijan>

¹⁹ The British Museum <https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/introduction-to-ancient-rome>

stanovnika.²⁰ Trajana je naslijedio Hadrijan čija je vladavina ostavila trag u svim dijelovima Carstva: izgradio je granične zidove u Africi, Njemačkoj i Britaniji – Hadrijanov zid i pokrenuo je kampanju uvođenja stroge discipline u rimskoj vojsci. Do 117. godine nove ere, Rimsko Carstvo je doseglo svoj maksimum, obuhvaćajući tri kontinenta uključujući Malu Aziju, sjevernu Afriku i veći dio Europe. (Slika 4.) Carstvo kojeg su tada stvorili carevi, njihove vojske i upravitelji sadržavalo je oko 100 milijuna stanovnika koji su živjeli pod jednim carstvom kojim se upravljalo iz Rima. Drevna rimska civilizacija pridonijela je modernom jeziku, religiji, društvu, tehnologiji, pravu, politici, vladi, umjetnosti, književnosti, arhitekturi i inženjerstvu.

Slika 4. Rimsko Carstvo tijekom svog vrhunca 117. godine (Preuzeto 01.04.2024.)

Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Rimsko_Carstvo

Brojne krize obilježile su 3. stoljeće nove ere, među kojima je najvažnija bila gubitak pokrajine Dakije (današnja Rumunjska) kao i stalne borbe na istoku te invazije germanskih plemena preko rijeka Rajne i Dunava na zapadu.²¹ Kako su vođe bile potrebne u različitim dijelovima Carstva, carevi su često dijelili vladavinu na zapadu i istoku, prema sustavu koji je prvi formalizirao car Dioklecijan (vladao 284. - 305. godine).²² No, dvije imperijalne sile često su se borile za sveukupnu kontrolu carstva što dovodi do nekoliko epizoda građanskog rata.

²⁰ Posedi, Josip, Rim: vodič za hrvatske hodočasnike i turiste, 14.

²¹ The British Museum <https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/introduction-to-ancient-rome>

²² Milwaukee Public Museum <https://www.mpm.edu/research-collections/anthropology/anthropology-collections-research/mediterranean-oil-lamps/roman-empire-brief-history>

Godine 285. Rimsko je Carstvo Teodozije I. podijelio između dva sina Arkadija i Honorija, na Zapadno Rimsko Carstvo i Istočno Rimsko Carstvo. Poznato kao Bizantsko Carstvo, Istočnim Rimskim Carstvom upravljalo se iz grada Konstantinopola (današnji Istanbul), a Zapadnim Carstvom iz Ravenne u Italiji. Godine 409. rimska je vlada izbačena iz provincije Britanije, a 410. godine Rim je opljačkan od strane germanskih vizigotskih naroda.²³ Zapadno Carstvo tada je palo pod kontrolu niza germanskih naroda, a do kraja 5. stoljeća Rimljani gube kontrolu nad ovim teritorijem. Istočno Rimsko Carstvo postupno se razvijalo, formirana je bizantsko grčka kultura dok su u međuvremenu Rimljane na zapadu napali i Goti, Vandali, Franci, Burgundi, Angli i Sasi. Propašću Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine započinje doba kršćanskog Rima i središte nove duhovne sile. Naime, Isusov apostol Petar, završio je mučenički život u Rimu, na kojemu je Krist stvorio zajednicu svojih vjernika, Crkvu. Tada je službu biskupa Rima, primata nad cijelim apostolskim zborom i crkvom preuzeo njegov nasljednik papa što dovodi do stvaranja Papinske Države koja Rimu donosi obnovu i preporod.²⁴ Nakon propasti carstva, Crkva preuzima organizaciju grada, a grad postaje izložen barbarskim pustošenjima. Potkraj 6. stoljeća, pontifikatom Grgura Velikog, papinstvo se oblikuje s ciljem očuvanja i brige za rimski puk. Tijekom tog razdoblja, misionari odnosno benediktinci iz Rima šire Europom evanđelje što dovodi do jačanja značenja Rima kao središta duhovnog carstva. Kada je Rim bio pod formalnom upravom Bizanta te Carigrad bio prijestolnica carstva, u 6. i 7. stoljeću radi nedostatka sređene svjetovne vlasti došlo je do propadanja Rima, a ulogu vođe preuzima Crkva (papinstvo postaje bitan politički čimbenik u životu građanstva).²⁵ Novo povijesno razdoblje obnovljenoga Svetoga Rimskog Carstva započelo je kada je 800. godine na Božić papa Leon III. Okrunio Karla Velikog za cara te traje sve do 15. stoljeća. Raspadanjem carstva Karla Velikog došlo je do suprotstavljanja dviju strana: guelfa koji su bili za papu te gibelina koji su bili protiv pape. Sve veći sukobi rezultirali su papinim napuštanjem i zatočenjem pape u Avignonu (jug Francuske) od 1305. godine do 1377. godine. Nakon povratka pape iz Avignona, papa nastavlja obnašati svoju vlast u Rimu i Papinskoj Državi, koja se tokom tog perioda proširila. Za vrijeme renesanse i humanizma, simbolom papine vlasti postaje palača na Kvirinalu, Rim doživljava procvat, a sagrađena je i sadašnja bazilika sv. Petra te papom postaje Siksto V. (papa hrvatskog podrijetla). Rim je u 18. stoljeću tokom Francuske

²³ The British Museum <https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/introduction-to-ancient-rome>

²⁴ Posedi, Josip, Rim: vodič za hrvatske hodočasnike i turiste, 14.

²⁵ Ibid., 15.

revolucije bio meta raznih osvajačkih pohoda i pljački pod Napoleonovom vlašću. Napoleon je tada dao deportirati papu Pia VII. kojeg je nekoliko godina držao zatočenog u Savoni i Fontainebleauu.²⁶ Kako bi se sklonio od sukoba, Rim napušta i papa Pio IX. te odlazi u Gaetu. U tom razdoblju Rim postaje prijestolnicom ujedinjene Italije što 1870. godine dovodi do završetka papine svjetovne vlasti i nasilnom okupacijom Rima. Iz protesta, godine 1929. Papinska je Država počela služiti isključivo duhovnim interesima Svete Stolice, papa se više ne pojavljuje u javnosti te blagoslov „*Urbi et Orbi*“ dijeli isključivo unutar bazilike sv. Petra. Odnosi između Svete Stolice i države Italije, normalizirali su se nakon sklapanja Lateranskih ugovora 1929. godine (papa Pio XI.).²⁷ Tim je sporazumom priznata samostalnost Vatikana i stvorena je današnja država Vatikan, Stato della Città del Vaticano. Nakon drugog svjetskog rata kada je Italija kapitulirala, Rim je oslobođen njemačke okupacije te poprima ulogu vodećeg grada Italije.

1.1.2. Stanovništvo

Rim kao prijestolnica drevnog carstva i republike, ima povijest dužu od 2500 godina od osnutka grada 753. godine pr. Kr., što ga čini jednim od najstarijih kontinuirano okupiranih gradova u Europi. Tijekom sljedećih stoljeća Rim izrasta u milijunski grad te prema procjenama bio je najveći grad na svijetu sve do 19. stoljeća. Procjene broja stanovnika u tom razdoblju odnosno za vrijeme vladavine cara Augusta variraju od 450 000 sve do 3,5 milijuna stanovnika; najpreciznije procjene jesu oko 1 ili 2 milijuna stanovnika.²⁸ Razlozi širokog raspona te nagađanja naseljenosti postojali su isključivo radi većeg broja informacija koje su se temeljile na popisu stanovništva, pretpostavkama o broju neprijavljenih žena, djece, robova, uvozu žitarica, raspodjeli žitarica i granicama grada. Nakon pada Zapadnog Rimskog carstva, broj stanovnika nastavio je opadati i zabilježen je pad sa milijun na 100 000 stanovnika, a u ranom Srednjem vijeku broj opada na 20 000 stanovnika.²⁹ Kraljevina Italija je 1870. godine anketirala grad gdje je zabilježeno 200 000 stanovnika. Broj stanovnika se od 1861. godine sve do 1981. godine povećava. Godine 1991. došlo je do pada broja stanovnika (u odnosu na 1981.

²⁶ Ibid., 17.

²⁷ Vatikan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/vatikan>

²⁸ PopulationU <https://www.populationu.com/cities/rome-population>

²⁹ World Population Review <https://worldpopulationreview.com/world-cities/rome-population>

godinu) za 2,3 % te 2001. godine pad (u odnosu na 1991. godinu) od 4,04 %. (Tablica 1.) Pod fašističkim režimom Mussolinija, vlada je pokušala ograničiti daljnji demografski rast grada, ali prema podacima broja stanovnika to ne uspijeva s obzirom da je do 1930-ih godina broj stanovnika dosegao milijun. Nakon rata, zahvaljujući industrijskom razvoju grad se nastavlja širiti, a 1950-ih i 1960-ih godina osnovana su nova naselja i predgrađa. Rim je 2016. godine prema broju stanovnika bio četvrti najnaseljeniji grad u Europskoj uniji te najveći i najnaseljeniji grad Italije.

Tablica 1. Popis stanovništva grada Rima od 1861. do 2001. godine

GODINA	STANOVNIŠTVO
1861.	194 500
1871.	212 432
1881.	273 952
1901.	422 411
1911.	518 917
1921.	660 235
1931.	930 926
1936.	1 150 589
1951.	1 651 754
1961.	2 188 160
1971.	2 781 993
1981.	2 840 259
1991.	2 775 250
2001.	2 546 804

Izvor: obrada autora prema podacima iz „Rim. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.” <https://enciklopedija.hr/clanak/rim> (Pristupljeno 03.04.2024.)

Prema podacima iz 2024. godine, glavni grad Italije, Rim ima oko 2,3 milijuna stanovnika odnosno metropolitansko područje ima 4,2 milijuna stanovnika. Metropolitanski grad Rim pokriva gotovo jednu trećinu teritorija regije Lazio (pokriva područje od 1285 četvornih

kilometara). Grad je administrativno podijeljen na 19 okruga (municipi) s povijesnim središtem, a metropolitansko područje obuhvaća grad Rim i 121 općinu (comune) u pregrađima grada.³⁰ Općine s najvećim brojem stanovnika jesu Guidonia Montecelio s 90 457 stanovnika, Fiumicino sa 81 718 te Pomezia sa 64 417 stanovnika. U periodu od 2022. godine do 2024. godine zabilježena je pozitivna godišnja promjena stanovništva odnosno povećanje za 0,16 %. Prema podacima, (Tablica 2.) grad Rim ima 1 082 058 stanovnika više od drugog najvećeg grada u Italiji, Milana.³¹

Tablica 2. Usporedba broja stanovnika 2024. godine u većim gradovima Italije

GRAD	BROJ STANOVNIKA 2024. GODINE
Rim	2 318 895
Milano	1 236 837
Napoli	959 470
Torino	870 456
Palermo	648 260
Genova	580 223
Bologna	366 133
Firenza	349 296
Catania	290 927
Bari	277 387
Messina	219 948
Verona	219 103
Padova	203 725

Izvor: <https://worldpopulationreview.com/countries/cities/italy> (Pristupljeno 03.04.2024.)

Također, unutar Europske unije, Rim je treći po redu grad prema broju stanovnika (Tablica 3), iza Berlina i Madrida te osmi po redu van Europske unije. U usporedbi s susjednom zemljom

³⁰ World Population Review <https://worldpopulationreview.com/world-cities/rome-population>

³¹ World Population Review <https://worldpopulationreview.com/world-cities/rome-population>

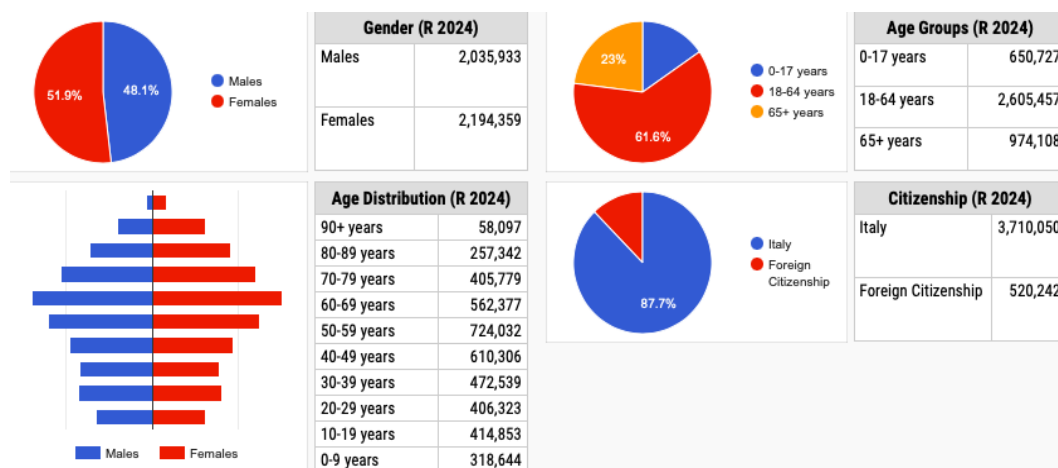
Hrvatskom odnosno njezinim glavnim gradom Zagrebom koji prema podacima iz 2021. godine ima 769 944 stanovnika³², glavni grad Italije, Rim ima 1 548 951 stanovnika više.

Tablica 3. Najveći gradovi Europske unije prema broju stanovnika u 2023. godini

GRAD	broj stanovnika 2023. godine
Berlin (NJEMAČKA)	3 755 251
Madrid (ŠPANJOLSKA)	3 332 035
Rim (ITALIJA)	2 755 309
Pariz (FRANCUSKA)	2 102 650
Beč (AUSTRIJA)	2 006 134
Hamburg (NJEMAČKA)	1 892 122
Varšava (POLJSKA)	1 861 644
Bukurešt (RUMUNJSKA)	1 739 297
Budimpešta (MAĐARSKA)	1 671 004
Barcelona (ŠPANJOLSKA)	1 660 122

Obrada autora prema izvoru:

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_cities_in_the_European_Union_by_population_within_city_limits (Pristupljeno 03.04.2024.)

Slika 5. Stuktura stanovnika grada Rima (Preuzeto 03.04.2024.)

Izvor: https://www.citypopulation.de/en/italy/admin/lazio/058_roma/

³² Državni zavod za statistiku <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>

Slika 5. prikazuje informacije skupljene u 2024. godini ovisno o spolu i dobi stanovnika. Ženske populacije je u odnosu na mušku populaciju za 3,8 % više. Također, u 2024. godini najviše stanovnika Rima i susjednih prigradskih područja ima 18 do 64 godine, a stanovnika mlađih od 17 godina ima najmanje. S obzirom na svoju bogatu povijest i kulturu, Rim ima mnogo doseljenika koji dolaze uživati u različitim mogućnostima života u razvijenom gradu. Na području Rima i susjednih prigradskih područja može se naći 520 242 strana državljanina što je 12,3 % od ukupnog broja stanovnika. Talijana ima 3 710 050 što je 87,7 %. U gradu Rimu ima oko 9,5 % stranih državljanina. Većina stranih državljanina dolazi iz različitih zemalja Europe; Rumunjske, Ukrajine, Poljske i Albanije što ukupno broji 4,7 %.³³ Preostalih 4,8 % stranih državljanina čine stanovnici ne-europskih zemalja odnosno Kine, Perua, Filipina ili Bangladeša. Pokraj željezničkog kolodvora Termini razvilo se najveće imigrantsko susjedstvo, Esquilino rione. Od 1300 tvrtki koje posluju u regiji, 800 ih je u kineskom vlasništvu, 300 u vlasništvu imigranta iz drugih zemalja svijeta te 200 u vlasništvu Talijana. Grad je također dom stotinama Roma koji ilegalno žive na periferiji grada. Procjenjuje se da u Rimu ima 8000 beskućnika, većinom stranaca.³⁴ Rim je oduvijek imao mnogo useljenika, a pravim Rimljanima smatraju se oni čije obitelji žive u Rimu sedam ili više generacija. Poput većeg dijela Italije, Rimom dominira rimokatoličko stanovništvo, a sam grad je stoljećima bio važno vjersko središte i mjesto štovanja. Osim rimokatolika, posljednjih godina bilježi se značajan porast broja muslimana kao posljedica useljavanja iz sjevernoafričkih i bliskoistočnih zemalja. Rim je također, nakon Rimske republike, bio središte židovske zajednice. Glavni jezik danas je talijanski, a on se razvio u srednjem vijeku iz izvornog jezika latinskog. Promjena u jeziku nastala je zbog različitih dijalekata u regiji, od kojih je najvažniji toskanski dijalekt.

1.1.3. Gospodarstvo

Zbog svoje upravne važnosti te razvijenosti tehnologije, komunikacija i uslužnog sektora, Rim je gospodarski najvažniji grad Italije. Nakon Drugog svjetskog rata, Rim je nadmašio druge važne gospodarske gradove u Italiji, poput Napulja i Milana. Sveučilišta, fakulteti, knjižnice, muzeji, galerije, arheološka nalazišta, bazilike i crkve predstavljaju veliki doprinos za kulturni razvoj i jačanje gospodarstva. Sektor turizma predstavlja većinu uslužnog sektora te čini oko

³³ World Population Review <https://worldpopulationreview.com/world-cities/rome-population>

³⁴ World Population Review <https://worldpopulationreview.com/world-cities/rome-population>

50% BDP-a Rima. Izravni doprinos putovanja i turizma bruto domaćem proizvodu Rima naglo je opao s početkom pandemije korona virusa u usporedbi s 2019. godinom. Uz turizam, stanovništvo Rima najvećim dijelom zaposleno je u trgovini, administraciji, bankarstvu i prometu. Od industrije, najrazvijenije su metalna, kemijska, drvena, industrija stakla, tekstilna, prehrambena, grafička i filmska industrija.³⁵ U blizini Rima 1937. godine otvorena je talijanska filmska industrija, Cinecittà, čiju je izgradnju potaknuo Benito Mussolini.³⁶ Danas je Cinecittà najveći filmski i televizijski pogon u kontinentalnoj Europi te jezgra talijanske kinematografske produkcije. U europskom "Hollywood-u" snimljeno je više od 3 000 produkcija. Većina tvornica nalazi se u istočnom dijelu grada Tiburtina Valley, a ostala industrijska područja nalaze se u okolici Aprilie i Pomezie. Tecnapolo Roma Tiburtino je prvo tehnološko središte u gradu Rimu sa više od 150 tvrtki.³⁷ Zbog velikog broja trgovina, trgovačkih centara, robnih kući i ulica ispunjenim buticima visoke mode, Rim je dobio naziv prijestolnicom mode odmah nakon Milana, New Yorka i Pariza, a svake se godine u jednom od najvećih i najvažnijih izložbenih centara Europe, Fiera di Roma, održavaju brojni sajmovi, izložbe i konferencije. Uz Fiera di Roma, Rim ima još tri sajmovna centra Auditorium, Centro congressuale dell EUR i La Nuvola Convention Center. Sa prostorima koji primaju 40 000 ljudi, Rim je postao najveće kongresno mjesto u Europi, uz vodeće europske gradove poput Pariza, Beča, Barcelone, Berlina i Amsterdama.³⁸ Najpoznatije područje s najvećim brojem modnih butika nalazi se oko Piazze di Spagna i području nazvanom „Trident“.³⁹ U industriji nafte i plina, poznata je korporacija „Eni“ koja je prisutna u više od 70 zemalja širom svijeta. Korporacija uglavnom proizvodi naftu, prirodni plin i energiju, ali djeluje i na drugim područjima kao što su nuklearna energija i rudarstvo. Sjedište u Rimu ima korporacija UniCredit Group koja je važna u bankarskoj industriji Italije i Europe. Sjedište dviju spomenutih korporacija nalazi se u poslovnoj četvrti EUR (Esposizione Universal Roma).⁴⁰ Danas je četvrt EUR rezidencijalna četvrt s nekoliko javnih i privatnih ureda, poznatim ribnjakom s šetnicom Japana, zabavnim parkom, kongresnim centrom, a u mjesecu travnju

³⁵ Rim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/rim>

³⁶ Cinecittà. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/cinecitta>

³⁷ Roma by Rachel <https://romabyrachel.weebly.com/rome-today.html>

³⁸ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/en/news/congress-tourism-rome-climbs-international-rankings>

³⁹ Turismo Roma <https://turismoroma.it/en/page/shopping-streets>

⁴⁰ Rim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/rim>

okrug je domaćin Svjetskog prvenstva formule te televizijskih i filmskih produkcija.
⁴¹Zahvaljujući međunarodnim zračnim lukama Fiumicino i Ciampino, mreži željeznica i autocesta koje povezuju grad s glavnim poslovnim zonama te kongresnim centrima, Rim je danas idealno odredište za kongresni turizam.

1.2. Prirodna obilježja

Prirodna obilježja jesu skup elemenata prirode koji opisuju krajolik. Također, one su značajka prirodno – geografskih činitelja kao i njihova međusobna djelovanja na život ljudi nekog područja odnosno te cjeline. U prirodno - geografske činitelje ubrajaju se reljef, klima, vode, tlo, biljni i životinjski svijet.⁴² Osim utjecaja na način života stanovništva na nekom području, navedeni činitelji utječu i na njihov razmještaj, izgled okoline, oblike i mogućnosti razvoja gospodarstva. Međutim, ljudsko društvo kao čimbenik uvelike utječe na razvoj civilizacije na nekom području i na posljedice promjena određenih prirodno – geografskih činitelja.

1.2.1. Reljef

Najranije civilizacije razvile su se na mjestima bogatim prirodnim resursima uz obale velikih rijeka poput Eufrata, Tigrisa, Nila i Inda. Blizina vodenih površina i mora pomogla je prvim civilizacijama proširiti korijene povezujući se s ostalim narodima diljem Sredozemlja. Povezanost naroda i pojava kolonija omogućila je daljnji razvoj trgovine i poljoprivrednih zajednica koje su se na posljetku pretvorile u velike sile. Jedna od najmoćnijih sila i najvećih civilizacija nekada bio je grad Rim. No, prije nego što je postao prijestolnica moćnog i velikog carstva, Rim je bilo selo sagrađeno na sedam brežuljaka odvojenih močvarnom zemljom, a u antičko doba, odvojenih zidinama unutar kojih su se razvijali gradovi. (*Slika 6.*) Podrijetlo i razvoj Rima posljedica su njegova središnjeg poljoprivrednog položaja u središnjem dijelu Apeninskog poluotoka gdje se križaju svi putevi. Izvorno naselje smješteno u unutrašnjosti, između Tirenskog Sredozemlja i Apeninskog gorja, imalo je nekoliko strateških prednosti: bilo je zaštićeno od napada s mora i njegov položaj na sedam brežuljaka činio je naselje lako

⁴¹ Italija <https://www.italia.it/en/lazio/rome/eur-rome>

⁴² Dr. sc. Zoran Curić i Božica Curić, *Školski geografski leksikon*, 49.

obranjivim.⁴³ Tiber, iako močvaran i sklon poplavama, omogućio je trgovinu sa susjednim silama, lakši pristup Mediteranu, povezivanje s drugim narodima Europe i svijeta što u konačnici omogućava Rimu osvajanje novih teritorija. Nadalje, rijeka Tiber bila je izvor svjež vode neophodne za život stanovništva, životinja i usjeva. Uzgoj usjeva na tom području prospješilo je bogato vulkansko tlo brežuljaka i mediteranska klima s vrućim ljetima te blagim zimama. U potrazi za izlazom na moru, Rimljani su osnovali luku Ostia Antica koja se s vremenom razvila u punopravni trgovački ogranak Rima. Alpe i Apenini bile su prirodne barijere koje su štitile Rim od napada i davale mu strateški položaj za vrijeme rata. Visoke planine stvorile su barijeru koja je prisilila osvajače da prođu kroz uske prolaze, dajući Rimljanima više vremena da se pripreme. Apeninsko gorje, podijeljeno na dva dijela, štitilo je od invazije s istoka i od osvajača koji su se približavali s obje strane planina. Zahvaljujući navedenim strateškim prednostima i ključnim geografskim obilježjima, Rim se vrlo brzo pretvorio u nezaustavljivu silu.⁴⁴

Danas je Rim glavni grad regije Lazio, smješten u središtu ravnice Campagna Romana na nekadašnjem prostoru sedam povijesnih brežuljaka: Kapitolija, Aventina, Eskvilina, Kvirinala, Celija, Viminala i Palatina. Rim se radi svoga položaja na prostoru sedam brežuljaka često naziva „Gradom sedam brežuljaka“. Kada se grad proširio na Vatikan, Pincio, Giancolo i Monte Mario s obje strane Tibera, postaje La Provincia di Roma.⁴⁵ Iako je središte grada udaljeno od Tirenskog mora 23,5 km i 26,5 km od ušća Tibera, Rim se proteže skroz do obale gdje se nalazi jugozapadni okrug Ostia Antica.⁴⁶ Grad se uglavnom nalazi na lijevoj obali rijeke Tibera, dok je manji dio s Vatikanom (Città del Vaticano) na desnoj obali. Geografske koordinate grada su 41°54' sjeverne geografske širine te istočne geografske dužine 12°29', a pokriva površinu od 1,200 km². U odnosu na druge talijanske gradove nastale na većim uzvišenjima, Rim je nastao na nižem terenu s prosječnom nadmorskom visinom od 20 m. Sa svojih 120 m iznad površine mora, Monte Mario koji se nalazi na sjeverozapadnoj strani⁴⁷, najviša je točka grada. Najniža točka grada sa 13 m je Piazza del Popolo smještena u srcu Rima.

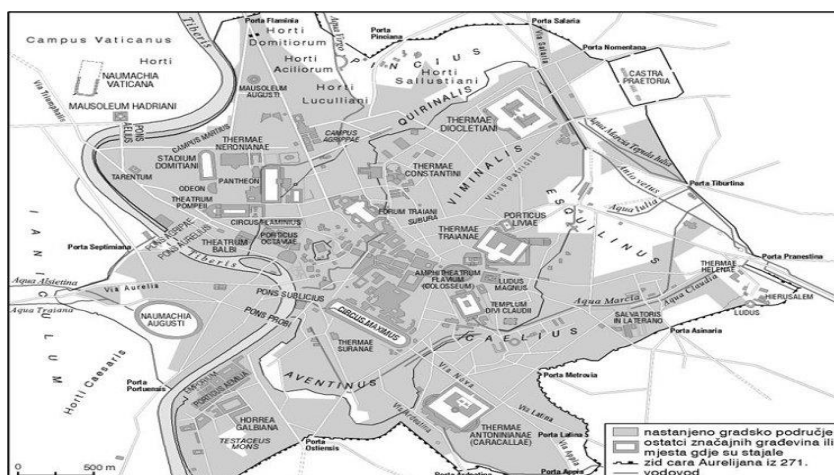
⁴³ History's histories <http://www.historyshistoires.com/rome-geography.html>

⁴⁴ Exploros <https://www.exploros.com/summary/How-Did-Geography-Help-Rome-Rise-to-Power>

⁴⁵ Posedi, Josip, Rim: vodič za hrvatske hodočasnike i turiste, 18.

⁴⁶ Rim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/rim>

⁴⁷ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/en/places/riserva-naturale-di-monte-mario>

Slika 6. Plan grada Rima u antičko doba (Preuzeto 03.04.2024.)

Izvor: <https://enciklopedija.hr/clanak/rim>

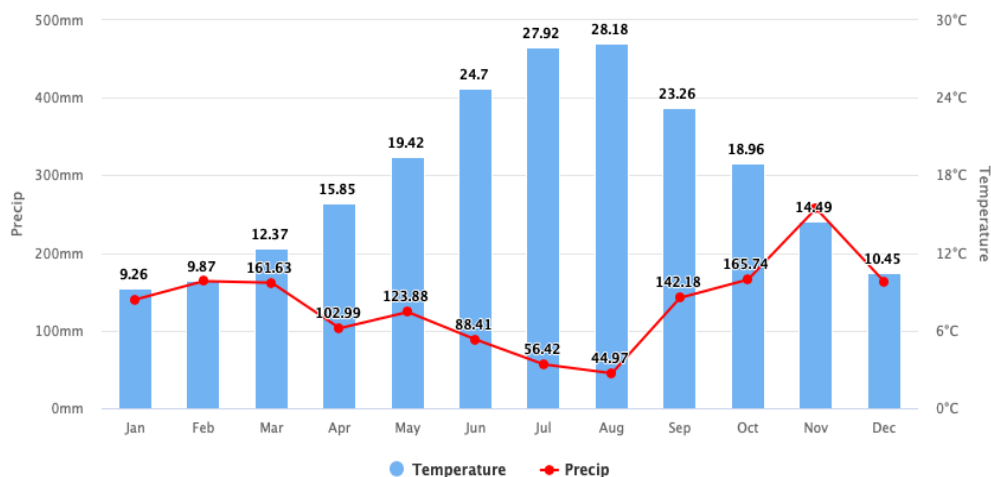
1.2.2. Klima

Klima se u Rimu kroz stoljeća mijenjala, odnosno temperature su nekada bile znatno niže za čak nekoliko stupnjeva nego danas. S vremenom dolazi do općeg zatopljenja što Rimu donosi brojne pogodnosti za razvoj poljoprivrede i uvođenje novih biljnih vrsta poput stabala breskvi i limuna.⁴⁸ Prema Köppenovoj klasifikaciji klima koja je općeprihvatljiva klasifikacija, klimu Italije pa tako i njezina glavna grada Rima svrstava u kategoriju sredozemne (mediteranske) klime (Csa). Obilježja takve klime jesu vruća i suha ljeta te blage i kratke zime, sličnost sa obalom Jadranskog mora. Temperatura Rima je kroz cijelu godinu blaga (prosječna godišnja temperatura iznosi 15,4 °C). Najtopliji dani koncentrirani su između srpnja i kolovoza gdje je srednja temperatura 30 °C danju i 18 °C noću, a temperatura zimi je ugodna s najhladnijim danima između prosinca i siječnja, međutim temperatura rijetko pada ispod nule. (Slika 7.) Tijekom zimske sezone temperature su promjenjive od 3 °C do 16 °C, a može se pojaviti i pokoja pahulja snijega. Temperature u proljeće mogu varirati do 20 °C uz povremene grmljavinske oluje⁴⁹. Dolaskom ljetnih mjeseci, vrijeme se stabilizira. Smanjeno strujanje zraka u ljetnim mjesecima pridonosi povećanju vlažnosti zraka osobito na istočnoj strani grada, dok je na obali ugodnije zbog morskog povjetarca. Zbog visoke vlažnosti i urbane vrućine, posjet gradu u ljetnim mjesecima može biti vrlo zagušljiv. Jeseni u Rimu posebno su

⁴⁸ Maria Milani https://mariamilani.com/ancient_rome/climate_in_rome_italy.htm

⁴⁹ Metoffice <https://www.metoffice.gov.uk/weather/travel/holiday-weather/europe/italy/rome>

promjenjive i kišovite. Intenzivnije oborine u Rimu prisutne su uglavnom u hladnijem djelu sezone od listopada do siječnja. Godišnja količina oborina iznosi 832 mm. Povoljni klimatski uvjeti kroz cijelu godinu imaju pozitivan utjecaj na povećanje popularnosti Rima kao turističke destinacije.

Slika 7. Grafički prikaz srednje mjesečne temperature i količine oborina grada Rima u proteklih nekoliko godina (Preuzeto 08.06.2024.)

Izvor: <https://weatherandclimate.com/italy/lazio/rome>

1.2.3. Vode

Kao akropolsko naselje, prema drevnoj legendi, Rim je nastao na sedam brežuljaka koje kasnije obuhvaća i dio doline te terase rijeke Tibera u koju su u košari bačeni osnivači Rima.⁵⁰ Rijeka Tiber, povijesna je rijeka Europe te nakon rijeke Po i Adige, treća najduža talijanska rijeka. Dugačka je 405 km, a njen sliv obuhvaća 17 169 km².⁵¹ Protječe kroz četiri talijanske regije Emilia Romagna, Toscana, Umbria i Lazio, a u Tirensko more ulijeva se u blizini antičke luke Ostia. S obzirom na njeno deltasto ušće, rijeka ima dva kanala Fiumaru i Fiumicino koji služi kao umjetno plovni put manjih plovila od ušća sve do Rima.⁵² Glavni pritoci rijeke su Chiascio,

⁵⁰ Rim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/rim>

⁵¹ Tiber Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tiber>

⁵² Encyclopaedia Britannica <https://www.britannica.com/place/Tiber-River>

Nestore, Pagli, Treia, Nera i Aniene.⁵³ Prema antičkim piscima, rijeka Tiber prvotno je bila poznata kao rijeka Albula, a preimenovana je u rijeku Tiberius nakon što se u njoj utopio latinski kralj Tiberin Silvije. Rijeka Tiber je još od osnutka grada imala značajnu ulogu u gospodarstvu Rimljana kao glavna pomorska ruta za prijevoz žita, transport materijala, kamena te pristup Mediteranskom moru i međunarodnoj trgovini. Tijekom punskih ratova, uz korito rijeke, luka Ostia postala je pomorska baza. Uređenjem kanalizacijskog sustava Cloaca Maxima, mijenja se prvotna funkcija rijeke te njezina uloga tada postaje dovod čiste vode u centar grada kroz podzemne tunele i cijevi. Uslijed brojnih poplava u Antici koje su pogađale velike površine grada te tako stvarale jezera i močvare, na obali Tibera bile su izgrađene kamene ograde. Rijeka Tiber je tijekom godina izgubila na plovnom značenju, a danas ju krasi mnogobrojni mostovi. Za grad Rim važna je i rijeka Aniene, poznata kao Teverone, koja je sa svojih 108 km jedna od većih pritoka rijeke Tiber.⁵⁴ Izvire iz dva izvora u planinskome području Monte Simbruini, u blizini grada Tivolija i ulijeva se u Tiber sjeverno od Rima. U antičko doba Rim je bio opskrbljen pitkom vodom iz rijeke Aniene dvama akvaduktima, Anio Vetus i Anio Novus. U blizini Tivolija rijeka stvara visoke slapove koji su nekada bili glavna atrakcija rimskog krajolika no danas je u gornjem toku ostala samo hidroelektrana.⁵⁵

⁵³ Tiber. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tiber>

⁵⁴ Aniene Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/aniene>

⁵⁵ Aniene. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/aniene>

2. Turističke atrakcije

Turističke atrakcije temeljni su resurs razvoja turizma svake turističke destinacije te kao najvažniji element turističkog proizvoda čine osnovu za razvoj turizma. Atrakcija privlači pozornost većeg broja ljudi obično radi njegove prirodne i kulturne vrijednosti, povijesnog značenja, prirodne ili umjetne ljepote. Svaka turistička usluga sastoji od triju činitelja ponude: atraktivni činitelji ponude (turističke atrakcije u destinaciji), komunikativni činitelji ponude (prometna povezanost) i receptivni činitelji ponude (smještaj i hrana u destinaciji). Shodno tome, turizam se može razvijati samo na mjestima koja posjeduju potencijalne ili realne turističke atrakcije. Bitno je napomenuti kako bez atrakcija nema turizma, međutim ni bez turizma ne bi bilo turističkih atrakcija.⁵⁶ Glavni grad Italije, Rim, jedan je od najposjećenijih gradova s brojnim antičkim spomenicima, riznicama umjetnina, arhitekturom, crkvama, bazilikama, sveučilištima, fontanama, galerijama i zaštićenim ruševinama. Neke od atrakcija vrijedne posjeta su Panteon, Rimski forum, Antička Ostia, Koloseum i carski forumi, katakombe, Vatikan, Piazza Navona, Piazza del Popolo.

2.1. Kolosej i Konstantinov slavoluk

Okolica Koloseja i Carskih foruma smatra se jednom od najbogatijih arheoloških zona s velikim brojem antičkih ruševina. Ovaj dio grada krasi znamenitosti poput Konstantinova slavoluka, Nervin, Augustov, Trajanov forum i forum Julija Cezara te najraskošnija palača iz 1. stoljeća, Neronova palača Domus Aurea. Vrijedan spomena je najpoznatiji i najstariji simbol Rima, Kolosej poznat kao amfiteatar Flavijevaca, a nalazi se između brežuljka: Palatina, Celija i Eskvilina. (*Slika 8.*) Građevina je svoj naziv dobila po carevima iz obitelji Flavijevaca koji su ga izgradili kao dar rimskom narodu. Drugi naziv, Colosseum, povezuju s njegovom veličinom i 30 m visokim Neronovim kipom koji se nalazio u blizini.⁵⁷ Izgradnja Koloseja započela je između 70. i 76. godine pod carem Vespazijanom (dovršio gradnju i Pulske arene) naredivši da se Kolosej dignu u vrtovima Neronove palače Domus Aurea. Gotovo desetljeće kasnije, za javnost ga otvara Vespazijanov sin Tito. Građevina ovalnog oblika s dimenzijama 189 x 156 m (usporedba s arenom u Puli koja ima dimenzije 132,5 x 105,5 m) bila je visoka četiri kata, a

⁵⁶ Kušen Eduard, "Turizam i prostor, klasifikacija turističkih atrakcija", 6.

⁵⁷ National geographic <https://education.nationalgeographic.org/resource/colosseum/>

uključivala je oko osamdeset ulaza, od kojih dva za sudionike, dva za cara i Konzula i ostatak za posjetitelje.⁵⁸ S obzirom da je gledalište odjednom moglo primiti više od 80 000 gledatelja, veliki broj ulaza smatrao se nužnim. Pod arene pokrivaio je mrežu dizala i kaveza za divlje životinje. Prostor uz samu arenu bio je namijenjen za cara, senatore, činovnike i vestalke, a unutarnji hodnici omogućili su brojnoj i često nemirnoj publici da što prije zauzme mjesto.⁵⁹ Svaki kat krasili su kipovi bogova ili poznatih osoba. Na stupove na vrhu amfiteatra bio je pričvršćen krov od platna za jedra, velarium, kojeg su mornari iz Mizenetije tijekom borbe rastegnuli kako bi gledatelje zaštitili od sunca ili kiše. Svečanosti prilikom otvorenja Koloseja trajale su sto dana gladijatorskih igara gdje je borbama ubijen velik broj gladijatora i oko 5 000 zvijeri.⁶⁰ Prema tradiciji, gladijatorske igre održavale su se oko 500 godina sve do cara Honorija. Kolosej je bio mjesto održavanja drama, pomorskih bitki, javnih pogubljenja, a osim gladijatora i mnogi su kršćani u borbi s zvjeri bili osuđeni na smrt. Rimski su gladijatori izvorno bili vojnici na vježbama pa su njihove borbe postajale sportom, a zločinci, robovi ili ratni zarobljenici bili su prisiljeni boriti se s gladijatorima ili divljim životinjama. S druge strane, zadaća gledatelja bila je presuditi o životu i smrti natjecatelja. Ukoliko bi gledatelji spustili prst na dolje označavalo je smrt, a mahanje rupčića označavalo je život. (Slika 9.) Bez obzira na presudu, preživjelima se prerezalo grlo, a mrtve dokrajčilo probadanjem usijanim željezom. U čast ubijenim kršćanima i mučenicima papa Pio IX. podignuo je veliki križ i svake se godine u Koloseju na Veliki petak održava pobožnost križnog puta.⁶¹ Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, Kolosej je počeo propadati. Od niza potresa u 5. stoljeću do skidanja mramornih obloga i odvođenja kamenja u srednjem vijeku od kojih su umjetnici gradili građevine poput Palazzo Venezia, Palazzo della Cancelleria, što u konačnici dovodi do oštećenja dvije trećine izvorne građevine. Građevina je kasnije obnovljena i pretvorena u tvrđavu, ali radi opasnosti od rušenja veliki je dio ograđen ostavljajući tako samo dva ulaza u Kolosej. Od svog nastanka, građevina postaje uzorom i inspiracijom različitih umjetnika diljem svijeta.⁶²

⁵⁸ Bonechi, Roma e il Vaticano, 44.

⁵⁹ Profil knjiga, Turistički vodič Italija, 393.

⁶⁰ Posedi, Rim vodič za hrvatske turiste i hodočasnike, 66.

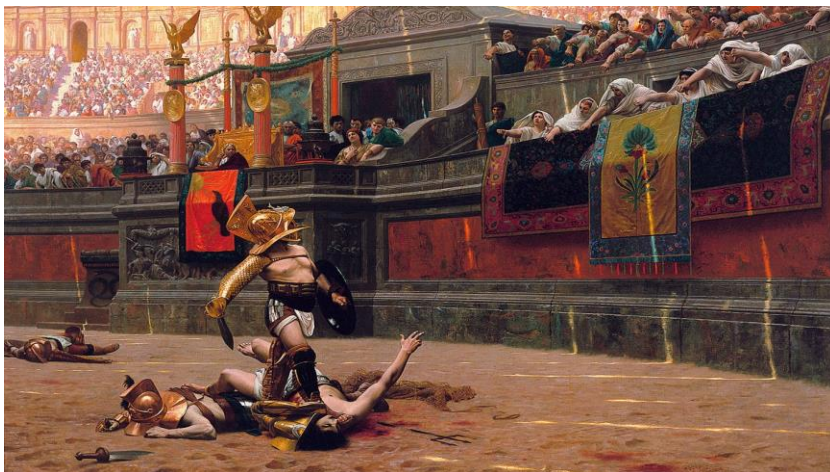
⁶¹ Ibid., 62.

⁶² Bramblett i Kennedy, Top 10 Rim, 40.

Slika 8. Amfiteatar Flavijevaca (Preuzeto 03.04.2024.)

Izvor: <https://www.worldhistory.org/Colosseum/>

Slika 9. Prikaz borbi gladijatora (Preuzeto 03.04.2024.)

Izvor: <https://www.walksofitaly.com/blog/art-culture/roman-colosseum-facts>

Konstantinov slavoluk najveći je počasni slavoluk i najuspjeliji slavoluk svoje vrste u Rimskom Carstvu. (Slika 10.) Ovaj trijumfalni luk jedan je od posljednjih spomenika Rimskog Carstva, podignut 315. godine, prije Konstantinova preseljenja prijestolnice carstva u Bizant. Slavoluk slavi Konstantinovu pobjedu nad Maksencijem na Milvijskom mostu 312. godine.⁶³Sastoji se od poganskih elemenata uzetih s nekoliko ranijih spomenika, a reljefi na slavoluku prikazuju prizore iz života prvog kršćanskog cara Konstantina i njegove velike pobjede.

⁶³ Turismo Roma <https://turismoroma.it/en/places/arch-costantine>

Slika 10. Konstantinov slavluk (Preuzeto 03.04.2024.)

Izvor: <https://hr.advisor.travel/poi/Konstantinov-slavluk-2868>

2.2. Fontana di Trevi

Fontana di Trevi (*Slika 11.*) najveća je barokna fontana u Rimu, a ime fontane dolazi od riječi *tre vie* što u prijevodu znači tri ceste koje se ondje spajaju. Fontana Trevi zapravo je završetak akvadukta *Acqua Vergine* kojeg je Marko Agripa sagradio 19. godine pr. Kr. na izvoru kojeg je Agripinim vojnicima otkrila djeвица. Stari vodovod popravio je papa Nikola V., a fontanu obnavlja papa Urban VIII. uz pomoć novca skupljenog prodajom vina.⁶⁴ Za današnji izgled fontane zaslužan je graditelj Nicole Salvija. Usred fontane ugrađen je trijumfalni slavluk iz kojeg izlazi skulptura Neptuna, vladara mora koji upravlja kočijom od školjke upregnutu dvama morskim konjima; jedan konj simbolizira ocean u stanju mirovanja, a drugi simbolizira oluju na moru. S bočne strane nalaze se vodenjaci, Tritoni. S lijeve strane smješten je kip s prikazom obilja iznad kojeg je prikaz Agripe koji odobrava nacrt vodovoda. S desne strane nalazi se skulptura koja predstavlja krjepost i zdravlje iznad koje djeвица pokazuje vojnicima izvor. Prema predaji, u fontanu se preko ramena ubacuje sitan novac, prvu kovanicu za želju posjetitelja, a drugu kako bi se ponovo vratili u Rim. Prikupljeni novac koristi se u dobrotvorne svrhe.⁶⁵

⁶⁴ Bonechi, Roma e Vaticano, 60.

⁶⁵ Posedi, Rim vodič za hrvatske hodočasnike i turiste, 115

Slika 11. Fontana di Trevi (03.04.2024.)

Izvor: <https://www.viator.com/Rome-attractions/Trevi-Fountain/d511-a717>

2.3. Villa i Galleria Borghese

Villa Borghese i njen park projektirani su u 17. stoljeću za kardinala Scipionea Caffarellija Borghesea, a obnovljeni su krajem sljedećeg stoljeća po nacrtu arhitekta Antonia i Maria Aspruccija te slikara Unterberga. Za današnji izgled Ville zaslužan je arhitekt Luigi Canina. Doniran gradu Rimu 1902. godine od strane talijanskog kralja Umberta I. koji ga kupuje pod nazivom Parco Umberto I.; antičko ime parka vezano za kardinala Borghesea koji ga je utemeljio, ipak je ostalo sve do danas. Park Ville najveći je park u gradu koji se prostire na šest kilometara.⁶⁶ Nekada je sadržavao 400 novosađenih stabala, vrtu skulpturu Berninijeva oca, fontane, tajne cvjetnjake, ograđene dijelove s životinjama i pticama te špilju s umjetnom kišom. Danas je u parku moguće pronaći Zoološki vrt, Zoološki muzej, Afrički muzej, Nacionalnu galeriju moderne umjetnosti, muzej Villa Giulia i hipodrom.⁶⁷ U parku se nekada nalazila Villa Casino Borghese u kojoj je kardinal Scipione Borghese skupljao umjetnička djela, a 1782. godine Marcantonio Borghese pretvorio je zgradu u Muzej i Galeriju Borghese.⁶⁸ U samom središtu vila i vrtova Pinicio, nalazi se Giardino del Lago nazvan po umjetnom jezeru. Na otočiću usred jezera ističe se lažni jonski hram iz kasnog 18. stoljeća arhitekta Antonia Aspuruccija posvećen grčkom bogu zdravlja Asklepiju (*Slika 12.*) i kopija slavoluka Septimija

⁶⁶ Profil knjiga, Turistički vodič Italija, 438

⁶⁷ Posedi, Josip, Rim: vodič za hrvatske hodočasnike i turiste, 124

⁶⁸ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/it/luoghi/villa-borghese-parco-di-culture>

Severa iz istog stoljeća. Također, između Porta Pinciana i Piazza di Siena, leži kružni Dijanin hram.⁶⁹ Piazza di Siena projektirana je kao travnati amfiteatar s čijih se tribina u svibnju svake godine prate Međunarodne izložbe konja.⁷⁰ Galerija Borghese oslikani je mali muzej koji je pripadao pokrovitelju umjetnika Berninija i Caravaggija, Scipioneu Borghese. Iako je princ Camillo Borghese prodao mnogo obiteljskih slika i kipova naknadno preseljenih u muzej Louvre, galerija ostaje i dalje jedna od najbogatijih zbirki umjetnina grada Rima. Djela su smještena u osam soba u prizemlju Ville Borghese. Najpoznatija Berninijeva djela unutar galerije su Eneja i Anhiz (1613.), Otmica Perzefone (1621.), David (1623.) i Apolon i Dafne (1624.). Ostala izložbena djela naglašavaju Rafaelovo djelo Polaganje u grob (1507.), Carravaggiova djela (Madona sa zmijom i Autoporter u liku Bakha), Danaja umjetnika Correggija te djela Baroccija, Rubensa, Pinturicchia i Tiziana.

Slika 12. Hram posvećen grčkom bogu Asklepiju (Preuzeto 05.04.2023.)

Izvor: <https://www.outdooractive.com/en/poi/province-of-rome/villaborghese/802216604/#caml=8hk,22bjs5,6xjsn4,0,0>

2.4. Museo Nazionale Romano

Osnovan 1889. godine za pohranjivanje rimskih antikviteta, Museo Nazionale Romano jedan je od vodećih muzeja antičke umjetnosti koji čuva najvažniju arheološku zbirku o povijesti i civilizaciji starog Rima na svijetu. (Slika 13.) Muzej je izvorno bio smješten u Dioklecijanovim

⁶⁹ Bonechi Edizioni. *Roma e il Vaticano*, 172.

⁷⁰ Profil knjiga, Turistički vodič Italija, 439

kupeljima i u samostanu bazilike „Santa Maria degli Angeli e dei Martiri“. Kada je muzej 1990-ih godina reorganiziran, zbirka muzeja podijeljena je prema kontekstu nastanka u različite izložbene prostore: Dioklecijanove terme, Palazzo Altemps, Aula Ottagona, Crypta i Palazzo Massimo. Godine 2016. Ministarstvo kulture uvrštava muzej među muzejske ustanove s posebnom autonomijom. Dioklecijanove terme su monumentalni kompleks termi jedinstveni po svojoj veličini i očuvanosti. Gradnju termi započeo je car Maksimijan posvetivši ih Dioklecijanu s kojim je dijelio zapovjedništvo.⁷¹ Kada su terme otvorene, između 305. i 306. godine, kompleks je mogao primiti do 3000 ljudi i bio je strukturiran prema uobičajenoj shemi rimskih termi s kalidarijem, tepidarijem i frigidarijem. Uz glavne prostorije, terme su imale natatio, golemi vanjski bazen, dvije dvorane za tjelesni odgoj i niz učionica različitih funkcija. Među njima, najpoznatija je Osmerokutna dvorana, poznata kao „Planetario“ korištena za reprodukciju nebeskog svoda. Postrojenje je bilo u funkciji do sredine 6. stoljeća, kada je grčko-gotski rat prouzročio velike štete cijelom gradu, posebice prekid opskrbe vodom. Nakon integracije crkve Santa Maria degli Angeli u terme, Dioklecijanove kupelji su ponovo otvorene 2000. godine s važnom epigrafskom zbirkom i izložbenim prostorom kojeg čine oltari, natpisi i stele odnosno nadgrobnni spomenici.⁷² Palazzo Altemps plemićka je rezidencija u kojoj se od 16. stoljeća nalazila bogata zbirka remek- djela antičke skulpture koje su pripale državnom vlasništvu. Zahvaljujući nedavnim restauratorskim radovima pod organizacijom Ministarstva kulturne baštine, izgled palače, koju je 1568. godine kupio kardinal Marco Sittico Altemps, ponovo je onakav kao iz 16. stoljeća.⁷³ Obitelj Altemps ondje je boravila duži period, no krajem 19. stoljeća zgrada je prodana Svetoj Stolici. Godine 1982. palaču preuzima talijanska država. U palači su popraćeni kipovi i reljefi zbirki Altemps, Boncompagni, Ludovski, Mattei, Del Drago, skulpture Jandolo, Veneziani, Brancaccio, egipatska zbirka i freske Pallavicini Rospigliosi Među skulpturama poznati su Gal, Orest i Eletra, Ares i Junonina glava i poznato grčko djelo 5. stoljeća pr. Kr., Ludovizijevo prijestolje. Palazzo Massimo sagradio je između 1883. i 1887. godine isusovac Massimilano Massimo prema nacrtu Camilla Pistrucija kako bi ondje mogao smjestiti novo sjedište isusovačkog kolegija. Talijanska je država kupila zgradu 1981. godine, a njezina je restauracija i konsolidacija povjerena Costantinu Dardiju. Među njegova četiri kata nalaze se reljefi, freske,

⁷¹ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/it/luoghi/museo-nazionale-romano-terme-di-diocleziano>

⁷² Museo Nazionale Romano <https://museonazionaleromano.beniculturali.it/terme-di-diocleziano/>

⁷³ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/it/luoghi/museo-nazionale-romano-palazzo-altemps>

nakit, mozaici, skulpture, štukature i sarkofazi otkriveni iskopavanjem iz 1870. Na prvom katu nalaze se djela iz kasnog republikanskog i ranog carskog doba. Najznačajnija djela su August kao Pontifex Maximus iz Via Labicana, Franciulla di Anzio, rimske kopije grčkih djela, Lancelloti Discobulus, Hermafrodit koji spava te kopija Apolona s Tibera⁷⁴, brončano djelo Dioniza s Tibera, boksača i helenističkog princa iz Konstantinovi termi, sarkofagi s prikazom slavlja pobjeda na granicama Carstva i sarkofag iz Portonaccia. Drugi kat posvećen je freskama, mozaicima iz republikanskog razdoblja i štukaturama. Oni uključuju zidne ukrase iz važnih arheoloških kompleksa, Villa Livia u Prima Porta, Villa della Farnesina u Trasteveru i Villa Termini. Ističu se i prizori zadnjeg traga poganstva u istaknutim rimskim obiteljima iz Bazilike Junija Basa te numizmatička zbirka Muzeja pohranjena u trezorima s unikatnom izložbom novčića, dragulja, dragocjenog namještaja i dokumenata koji se odnose na troškove Rimljana. Crypta Balbi muzej iz 1. stoljeća pr. Kr., nekada je bio trijem povezan s malim kazalištem kojeg je izgradio Lucius Cornelius Balbus. Tada je služio je kao rekreacijsko okruženje i osvježanje za publiku prilikom pauzi od nastupa. Danas muzej čuva tragove građevina i spomenika poput ostatke kazališta i obližnjeg Porticus Minucia Frumentaria (trijem namijenjen besplatnoj podjeli žitarica građanima Rima), kasnoantičku peć za vapno, srednjovjekovne trgovačke nastambe i spavaonicu samostana Santa Caterina iz 17. stoljeća. Također, izložba obuhvaća najnovija arheološka istraživanja nakon požara 80. godine odnosno kompleks zgrada i ilustracije uvjeta grada i stanovnika od kasne antike do srednjeg vijeka.⁷⁵

Slika 13. Museo Nazionale Romano, Palazzo Altemps (Preuzeto 08.06.2024.)

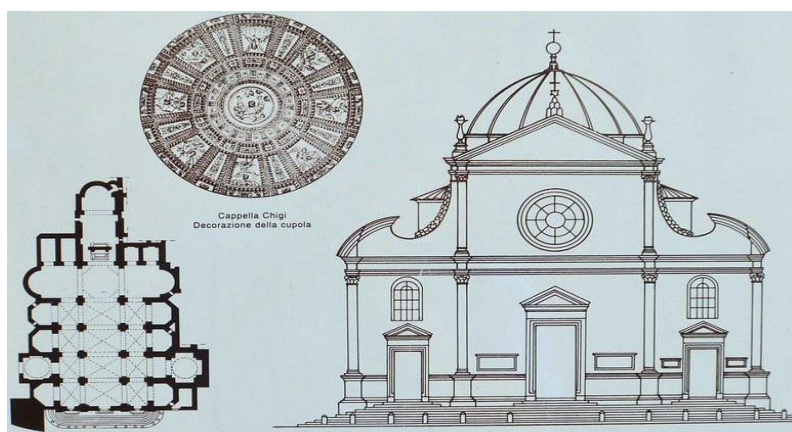
⁷⁴ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/en/places/national-roman-museum-palazzo-massimo-alle-terme>

⁷⁵ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/en/places/roman-national-museum---crypta-balbi>

Izvor: <https://www.italia.it/it/lazio/roma/museo-nazionale-romano>

2.5. Santa Maria del Popolo

Santa Maria del Popolo građevina je rimske renesanse (*Slika 14.*) čiju je izgradnju 1472. godine naručio papa Siksto IV. della Rovere. Crkva obuhvaća prikaz rane renesanse (Pinturicchio, Bramante), visoke renesanse (Rafael) i baroka (Caravaggio, Bernini). Nakon papine smrti (1484.) Pinturicchio i njegovi učenici ukrasili su dvije kapelice freskama za obitelj della Rovere. Prva kapelica prikazuje djelo „Rođenje“ s štalicom.⁷⁶ Unutrašnjost crkve s tri lađe krasi brojne umjetnine i grobni spomenici. Najvažnija je Rafaelova kapelica Chigi projektirana 1513. godine za bankara Agostina Chigija. Rafael izrađuje i nacрте za grobnice nalik piramidama i stropni mozaik Boga koji drži zodijske znakove Chiginog horoskopa. Nakon Rafaelove smrti, kardinal Fabio Chigi unajmljuje Berninija da dovrši Rafaelov posao, a od izvorne zamisli Bernini odstupa dodavši skulpture Danijela i Habakuka. Kapela Caresi, u blizini oltara, čuva dva Caravaggiova djela iz 1601. godine: Raspeće sv. Petra i Obraćanje sv. Pavla. Naposljetku, kapelu Cybo projektirao je arhitekt Carlo Fontana uskladivši mramor s oltarnom slikom Bezgrešnog začeća Carla Maratte. Crkva obuhvaća Pinturicchijevo djelo „Poklonstvo“, grobnicu kardinala Cristofora Francesca Sangalla, Domenicovu grobnicu, Marcillatove vitraje s prikazom Kristova djetinjstva i Život Djevice.⁷⁷

Slika 14. Nacrt crkve Santa Maria del Popolo (Preuzeto 05.04.2024.)

⁷⁶ Bonechi Edizioni. *Roma e il Vaticano*, 70.

⁷⁷ Reid Bramblett i Jeffrey Kennedy, *Top 10 Rim*, 32.

2.6. San Clemente

Bazilika sv. Klementa jedna je od najstarijih bazilika Rima, a posvećena je svetom Klementu, trećem papi nakon sv. Petra. Izgrađena je 385. godine na ostacima građevina republikanskog doba i ostacima hrama perzijskog boga Sunca, Mitre. Sastoji se od dvije crkve koje se preklapaju. (*Slika 15.*) Donja crkva bila je sjedište crkvenih sabora pape Osima i Simaha tijekom 5. stoljeća, a obnovljena je u 8. i 9. stoljeću, no već 1084. godine tijekom provale i pljački Normana Roberta Guiscarda, crkva je razrušena. Godine 1108. papa Paskal II. na ruševinama crkve gradi gornju crkvu. Crkvu za vrijeme pontifikata Klementa XI. obnavlja D. Fontana. Godine 1857. otac Mullooly, irski dominikanski predstojnik sv. Klementa, započeo je iskopavanja ispod nove crkve otkrio staru (donju) crkvu i niz antičkih rimskih građevina.⁷⁸ Na lijevoj strani pročelja crkve nalazi se zvonik koji je sagrađen krajem 17. stoljeća. Unatoč izmjenama prilikom preuređenja, unutrašnjost gornje bazilike sačuvala je elemente antičke gradnje: prostor koji je podijeljen na tri lađe s četrnaest rimskih stupova od granita i mramora s jonskim kapitelima te dva pilastra u sredini. Unutrašnjost bazilike ispunjena je vrijednim djelima među kojima je mozaik u apsidi s trijumfom sv. Križa iz 12. stoljeća s prikazom životinja i lišća akanta. Primjerak obitelji Cosmati u gornjoj crkvi je pastoralni svijećnjak iz 12. stoljeća obložen svjetlucavim mozaicima antičkog stakla.⁷⁹ U gornjoj crkvi nalazi se kapela sv. Katarine čije je freske restaurirao firentinski umjetnik 15. stoljeća, Masolino da Panicale; freske prikazuju scene iz života sv. Katarine Aleksandrijske. Gornja crkva obuhvaća i dar pape Ivana II., Schola Cantorum odnosno ograđeni kor s mramornim pločama uklesanim ranokršćanskim simbolima. Donja bazilika otvorena je 1861. godine, a u njoj se nalaze freske iz 9. i 12. stoljeća. Na jednoj od fresaka prikazana je Legenda o Siziniju, koji je prema legendi oglušio i oslijepio posumnjavši u vjernost svoje žene kršćanke, a sv. Klement ga je izliječio pa se Sizinije razgnjevio. Njegove srdite naredbe predstavljaju svjedočanstvo prvog talijanskog narodnog jezika. Druga freska prikazuje čudo sv. Klementa čije je tijelo bačeno na dno Crnog mora gdje su anđeli napravili kapelicu gdje je kasnije nađen živ dječak. Bazilika je važna za

⁷⁸ Profil knjiga, *Turistički vodič Italija*, 435

⁷⁹ Bonechi Edizioni. *Roma e il Vaticano*, 152.

Hrvate pošto se u njoj nalazi grob sv. Ćirila, slavenskog apostola koji je s bratom Metodom, prije smrti, nosio na odobrenje i blagoslov bogoslužne knjige pisane glagoljicom i staroslavenskim jezikom.⁸⁰ Kraj Ćirilova groba nalazi se grobnica kardinala B. Roverelle koju je izgradio hrvatski kipar Ivan Duknović. Srednja lađa crkve skriva freske iz sredine 9. stoljeća s epizodama iz Kristova života i fresku Marije s Djetetom na prijestolju iz 5. stoljeća. Na najdubljjoj razini nalazi se hram posvećen kultu Mitre koji ubija kozmičkog bika i započinje stvaranje. Oltar bogu Mitri stoji u trikliniju s uzdignutim podijem na obje strane koji je nekada služio za ritualne gozbe na kojima su se okupljali isključivo muškarci oponašajući posljednji objed bogova prije njihova uzlaska u nebo.⁸¹

Slika 15. Prikaz donje i gornje crkve Bazilike sv. Klementa (Preuzeto 05.04.2024.)

Izvor: <https://basilicasanclemente.com/i-luoghi-della-basilica/>

2.7. Katakombe

Katakombe su podzemni tuneli nalik pčelinjim saćama u kojima su kršćani pokapali svoje pokojnike. Prema rimskom zakonu, pokojnike se moralo pokopati na grobljima uz cestu van gradskih zidina. Prvi kršćani bili su pokapani na poganskim grobljima s obzirom da je za Rimljane poganim bio svaki stanovnik koji nije vjerovao u rimske bogove. Kršćani bi se okupljali na grobovima pokojnika na dan njihove smrti, dies natalis, molili i slavili euharistiju, a katakombe su kasnije postale odredišta hodočašća i svetišta. Danas je otkriveno više od 40

⁸⁰ Turismo Roma <https://turismoroma.it/en/places/basilica-san-clemente>

⁸¹ Bramblett i Kennedy, op.cit.str. 34

katakombi koje se protežu ispod rimskih cesta duž Via Appia Antice, s ukupnom dužinom hodnika 200 km. Za javnost je otvoreno samo nekolicina katakombi: sv. Kalista, sv. Domitile, sv. Sebastijana, sv. Agneze, sv. Felicite i sv. Priscile.⁸² Prvo rimsko službeno podzemno kršćansko groblje, Kalistove katakombe, čiji su zidovi oslikani slikama i ukrašeni štukaturom s kriptama gdje su se sahranjivali prvi pape i kršćanski sveci, posvećene su papi Kalistu I.⁸³ (Slika 16.) Do Kalistovih katakombi dolazi se ulicom Via Appia Antica koja vodi do Vrata sv. Sebastijana. Na početku katakombi nalazi se mala kapela u kojoj su izloženi ulomci s grobova, a na zidu se nalazi poprsje utemeljitelja kršćanske arheologije i otkrivača katakombi 1849. godine, G.B. de Rossija. U podzemlju je grob pape Siksta II. i grob sv. Cecilije čije su kosti prenesene u crkvu sv. Cecilije, kao i kopija kipa sv. Cecilije. Nadalje, u hodniku se nalazi kapelica sa sakramentima krštenja, pokore, euharistije s freskama iz 3. stoljeća i kapelica đakona Severa s natpisom na kojem se prvi put spominje rimski biskup kao papa. U katakombi iznad grobova zapisani su kršćanski natpisi i brojni crteži s simbolima lika Dobrog pastira, ribe, Kristovog monograma (XP) i pauna.⁸⁴ U blizini su smješteni zidovi sv. Sebastijana prekriveni zidnim slikama koji prizivaju sv. Petra i sv. Pavla.

Slika 16. Kalistove katakombe (Preuzeto 10.04.2024.)

Izvor: <https://deforestauri.com/en/portfolio/archaeological-excavations-and-archaeological-restoration/catacombs-of-san-callisto/>

⁸² Posedi Josip, op.cit.str. 84

⁸³ Bonechi Edizioni. *Roma e il Vaticano*, 180.

⁸⁴ Posedi Josip, op.cit.str.84.

2.8. Piazza di Spagna i Španjolsko stubište

Među najkarakterističnijim trgovima grada, Piazza di Spagna proteže se na više od 270 m i podijeljena je na dva trokutasta područja što joj daje oblik iskrivljene leptir - mašne. Naziv trga potječe od obližnje zgrade španjolskog veleposlanstva pri Svetoj Stolici u Vatikanu iz 17. stoljeća. Ispred zgrade nalazi se kip Blažene Djevice Marije podignut od strane pape Pia VI. u čast proglašenja dogme o njezinu bezgrješnom začecu 8. prosinca 1854. godine, a svake godine na blagdan Bezgrješnog začeca papa dolazi ovdje položiti vijenac. U središtu trga prostire se fontana poznata kao „La Barcaccia“ koju je između 1626. i 1629. godine izgradio Pietro Bernini.⁸⁵ (Slika 17.) Na spomen velike poplave koja je zadesila Rim, fontana ima oblik čamca s pramce i krmom uronjenim u ovalni bazen. Od središta trga uzdiže se Španjolsko stubište od 137 stuba, sagrađeno između 1723. i 1726. godine pod vodstvom rimskog arhitekta Francesca De Sanctisa po narudžbi francuskog veleposlanika Francuza Gueffiera. Španjolsko stubište uzdiže se prema crkvi Presvetog Trojstva, povezujući trg s crkvom, a ispred crkve uzdiže se obelisk prenesen iz Saustijevih vrtova.⁸⁶ Također, trg je dom engleskih pjesnika Johna Keatsa i Percya Bysshea Shelleyja čija je Spomen kuća osnovana 1909. godine kao muzej i knjižnica. Muzej i knjižnica sadrže zbirku zapisa i predmeta vezanih uz njihovo prijateljstvo i suživot. Uz trg nalazi se ulica marki visoke mode, Ulica Condotti s povijesno najglasovitijom kavanom u Rimu otvorenom od 1767. godine, Caffè Greco.⁸⁷

Slika 17. Fontana "La Barcaccia" (Preuzeto 10.04.2024.)

Izvor: <https://www.integral-zagreb.hr/hr/rim-4-dana-avionom-2024>

⁸⁵ Turismo Roma <https://turismoroma.it/it/luoghi/piazza-di-spagna>

⁸⁶ Archeo Roma <https://www.archeoroma.it/siti/piazza-di-spagna/>

⁸⁷ Bonechi Edizioni, *Roma e il Vaticano*, 66.

2.9. Piazza Navona

Piazza Navona trg baroknog stila izgrađen na ostacima Domicijanova stadiona izgrađenoga 85. godine, a oblik sadašnjeg trga točno reproducira opseg antičkog stadiona (zadržane dimenzije 276 x 54 m). (Slika 18.) Od prvotnog naziva Circus Agonalis, stadion za atletske i športske igre, dolazi sadašnje ime trga koje je prevedeno sa srednjovjekovnog latinskog naziva “in agone” odnosno kasnije “n agona” što znači igra.⁸⁸ Od vremena cara Domicijana stadion je korišten za slavlja i sportska natjecanja poput kolovoške regate “regata d'agosto” čiji su glavni akteri bile posade u bojama gradskog plemstva i svećenstva. Trg je oduvijek bio mjesto okupljanja Rimljana osobito za Bogojavljenje kada se na trgu slavi “Befana” koja djeci donosi darove. Današnji izgled trga može se pripisati papi Inocentu X. koji 1644. godine daje preurediti trg.⁸⁹ No, pravu umjetničku atrakciju trga svakako predstavljaju čuvena Fontana dei Quattro Fiumi, djelo arhitekta i kipara Gianlorenza Berninija iz 1651. godine zahvaljujući kojoj je poznati kipar proslavljen i štovan od pape Inocenta X. Fontana personificira četiri rijeke: Nil, Ganges, Rio della Platu i Dunav te četiri kuta svijeta: Afrika, Azija, Europa i Amerika.⁹⁰ Iznad fontane uzdiže se rimski obelisk izvađen iz Maksencijevog cirkusa i dva mramorna grba Papine obitelji s golubom koja nosi maslinovu grančicu, a na vrhu obeliska je golubica kao simbol obitelji Pamphili. Likovi ispred fontane gledaju na crkvu sv. Janje čiji je jedan toranj nakrenut pa je graditelj fontane htio poniziti Borrominija, graditelja crkve. Na južnom djelu trga smještena je Fontana del Moro, a na sjevernom djelu fontana Calderari poznata kao Nettuno.⁹¹ Fontana del Moro, rad kipara Giacoma della Porte (1575. godine) prikazuje kip maora – morskog božanstva koji se bori s dupinima. Fontani del Nettuno koja je također rad kipara Giacoma della Porte iz 1574. godine, kasnije je nadodan kip Neptuna. Nasuprot glavne fontane nalazi se crkva sv. Agneze ili Janje koja datira iz 17. stoljeća; gradnju su započeli Carlo i Girolamo Rainaldi, a dovršio ju je Borromini. Crkva je izgrađena na mjestu gdje je pogubljena i mučena svetica Agneza Rimska koja se odbila udati za pogana, a njene kosti sačuvane su u katakombama ispod crkve Sant' Agnese fuori le Mura izvan gradskih zidina. Pokraj crkve nalazi se palača Pamphilj čiji najstariji dijelovi potječu iz 1435. godine, a unutrašnjost krije

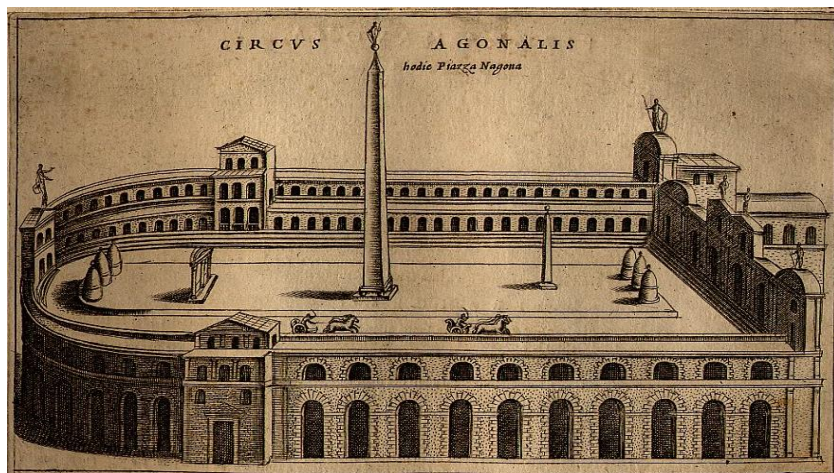
⁸⁸ Posedi Josip, Rim: vodič za hrvatske hodočasnike i turiste, 104.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Bonechi Edizioni, *Roma e il Vaticano*, 84.

⁹¹ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/it/luoghi/piazza-navona>

obiteljsku zbirku umjetnina sa više od 400 slika. Od 1960. godine palača postaje kuća brazilskog veleposlanstva.⁹²

Slika 18. Grafički list iz 1613. godine s crtežom Domicijanovog stadiona (Preuzeto 11.04.2024.)

Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Trg_Navona#/media/Datoteka:Circo_agonalis2.jpg

2.10. Zaštićena baština

„Svjetska baština UNESCO-a su prirodna i kulturna dobra međunarodno priznata, izvanredne i univerzalne vrijednosti, koja su kao takva podvrgnuta i posebnomu režimu zaštite i očuvanja.“ (Svjetska prirodna i kulturna baština. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024.). Svjetska baština Rima uključuje neka od najvažnijih umjetničkih postignuća nastalih tijekom gotovo tri tisućljeća povijesti, vjerske i javne građevine papinskog Rima, povijesnu gradsku jezgru Rima, Rimski Forum, Augustov i Hadrijanovog mauzolej, Panteon, Trajanov stup i Stupa Marka Aurelija te ranokršćansku baziliku Svetog Pavla izvan zidina. Povijesno središte Rima, prvi put je upisano na Popis svjetske baštine 1980. godine, a 1990. godine popis je proširen sa zidinama Urbana VIII., izvan teritorijalnim posjedima Svete stolice i Bazilikom sv. Pavla izvan zidina.

⁹² Profil knjiga, *Turistički vodič Italija*, 399

2.10.1. Hadrijanov i Augustov mauzolej

Hadrijanov mauzolej je ranosrednjovjekovni mauzolej, spomenik i arheološko područje kojeg je na obali Tibera počeo graditi car Hadrijan 139. godine kao grobnicu za sebe i svoje sljedbenike. Mauzolej je poznat i kao dvorac Sant 'Angelo odnosno Anđeoska tvrđava, a sadašnje ime utvrda je dobila po viziji arkandžela Mihaela pape Grgura Velikog dok je vodio procesiju Rimom moleći se za kraj kuge. Na vrhu kule, ukazao mu se anđeo koji uvlači mač u korice te na spomen ukazanja zgrada je okrunjena kipom arkandžela Mihovila i pozlaćenom kočijom kojom upravlja car Hadrijan kao bog sunca Apolon.⁹³ U svojoj povijesti, Hadrijanov mauzolej bio je mostobran u gradskim zidinama, tvrđava kasnije pretvorena u papinsku utvrdu hodnikom povezana s Vatikanom, srednjovjekovna citadela i zatvor te vojni muzej. Danas se u njemu nalazi povijesna zbirka slika, oružja, namještaja i ostaci odaja renesansnih papa kao i carskog mauzoleja. (Slika 19.)

Slika 19. Hadrijanov mauzolej s mostom Ponte Sant'Angelo (Preuzeto 15.04.2024.)

Izvor: <http://povijestokultnog.blogspot.com/2011/08/castel-sant-angelo-aneoska-tvrava.html>

Mauzolej cara Augusta i njegovih potomaka bila je nekada najprestižnija i najveća kružna grobnica cilindričnog tijela u Rimu. (Slika 20.) Njegovu je izgradnju započeo Oktavijan August 28. godine pr. Kr. unutar gradsko vrta okruženoga čempresima. Na ulazu u mauzolej postavljena su brončane tablice s ugraviranom biografijom cara Augusta (Res Gestae Divi Augusti). Oltar mira, Ara Pacis, koji slavi mir kojeg je Carstvu donio car August nakon

⁹³ Posedi Josip, *Rim vodič za hrvatske hodočasnike i turiste*, 128.

višegodišnjeg osvajanja i građanskog rata te na spomen pobjeda u Galiji i Španjolskoj, izgrađen je između 13. i 9. godine pr. Kr. od strane Senata. Oltar sadrži motive Augustove obitelji s ženom Livijom, 12 liktora s šibama, 4 flamine koje pale svetu vatru te špilju u kojoj je vučica došla Romula i Rema, Eneju koji žrtvuje krmaču te božicu zemlje.⁹⁴ Unutar grobnica nalazila se urna s pepelom cara Augusta i njegove obitelji te brojne urne rimskih careva.⁹⁵ U srednjem vijeku nakon napuštanja i barbarskih pljački grobnih urni, antička rotonda postaje vrt, utvrda, cirkus, a početkom 20. stoljeća i koncertna dvorana.⁹⁶ Oko mauzoleja, Mussolini kasnije daje izgraditi trg (Piazza Augusto Imperatore), a zahvaljujući restauracijama spomeniku je vraćen izvorni izgled.

Slika 20. Augustov mauzolej (Preuzeto 15.04.2024.)

Izvor: <https://www.capitolivm.it/meraviglie-di-roma/il-mausoleo-di-augusto/>

2.10.2. Panteon

Francuski romanopisac Stendhal opisuje Panteon kao “Najljepšu relikviju starog Rima, hram koji je toliko dobro očuvan da izgleda kao u vrijeme Rimljana”⁹⁷ Ime Pantheon, dolazi od grčkih riječi pan što znači sve i theos božanski, odnosno u prijevodu svetište posvećeno „svim bogovima“ – „Sveboštvo“. No, postoji mogućnost da je naziv „pantheon“ prvobitno korišten za Agripin hram posvećen bogu Marsu, a potom ga je Hadrijan preuzeo i sačuvao. Marko Vispanije Agripa, 27.godine pr. Kr. naručuje izgradnju hrama u čast sedam planetarnih

⁹⁴ Posedi Josip, *Rim vodič za hrvatske hodočasnike i turiste*, 127.

⁹⁵ Turismo Roma <https://turismoroma.it/en/places/mausoleum-augustus>

⁹⁶ Bramblett i Kennedy, *Top 10 Rim*, 92.

⁹⁷ Turismo Roma <https://turismoroma.it/en/places/pantheon>

božanstva. Prvi hram podignut na ovom mjestu bio je pravokutnog oblika sagrađen od kamena travertina, a vjernici su se isprva do hrama uspinjali strmim stubama. Nakon požara 80. godine, hram obnavlja car Domicijan. Današnji oblik hram dobiva za vrijeme cara Hadrijana, koji ga je proširio, preokrenuo orijentaciju pročelja, podignuo rotundu na starom mjestu hrama i nadodao korintске stupove.⁹⁸ Tijekom 6. st. kršćani su tvrdili da ih uz Panteon napadaju vragovi pa je on postao crkvom čime ga se smatra i prvim primjerom preuređenja poganskog hrama u kršćansku crkvu. Godine 609. bizantski car Foka darova je hram papi Bonifaciju IV., koji ga je posvetio u crkvu Blažene Djevice Marije od mučenika. Prema legendi, Panteon je tijekom gradnje bio ispunjen zemljom pomiješanom s novcem te su tako vlasti bez puno investiranja uspjele očistiti unutrašnjost. Tijekom godina Panteon je više puta opljačkan te car Konstancije II. pozlaćene dijelove krova odvodi u Carigrad. Za vrijeme pape Urbana VIII. Barberinija brončani oblog s predvorja korišten je za izradu baldahina u bazilici sv. Petra, što je dovelo do izreke „Ono što nisu učinili barbari, učiniše Barberini.“⁹⁹ Bernini je dao sagraditi dva tornja koja su Rimljani podrugljivo zvali „Berninijeve magareće uši“, a kasnije srušena radi nesklada s klasičnom arhitekturom. Panteon kao centralna građevina ima tlocrt kružnice tako naglašavajući božansku savršenost i beskonačnost s kupolom na vrhu, koja je najveća kamena kupola u Europi. Njegova prostrana unutrašnjost, osvjetljena je jedinim prirodnim svjetlom kroz otvor okulusa na vrhu kupole koji mu daje i potporanj.¹⁰⁰ Tijekom ljetnog solsticija, zrake sunca kroz okulus projiciraju svjetleći disk. Svake godine na dan Duhova, s okulusa pada kiša ružinih latica.¹⁰¹ U sedam niša nekad su se nalazili kipovi: Apolona, Marsa, Dijane, Merkura, Saturna i Venere. Danas se na njihovu mjestu nalazi grob prvog talijanskog kralja Viktora Emanuela II., njegova sina Umberta I., njegove žene Margarete kao i renesansnog umjetnika Raffaela Santija s epitafom posvećenim zaručnici Mariji Bibbieni. Panteon se nalazi na Piazza della Rotonda, gdje je i fontana s egipatskim obeliskom Ramzesa II. (Slika 21.) Oko Panteona prostiru se ostaci Agripinih kupališta odnosno najstarijih kupališta u Rimu. Prozračna unutrašnjost i savršeno skladne proporcije hrama čine hram sve do danas arhitektonskim čudom i jednim od najbolje očuvanih primjera rimske monumentalne arhitekture.

⁹⁸ Posedi Josip, *Rim vodič za hrvatske turiste i hodočasnike*, 108.

⁹⁹ Posedi Josip, *Rim vodič za turiste i hodočasnike*, 108.

¹⁰⁰ Turismo Roma <https://www.turismoroma.it/en/places/pantheon>

¹⁰¹ Bramblett i Kennedy, *Top 10 Rim*, 15.

Slika 21. Panteon danas (Preuzeto 08.05.2024.)

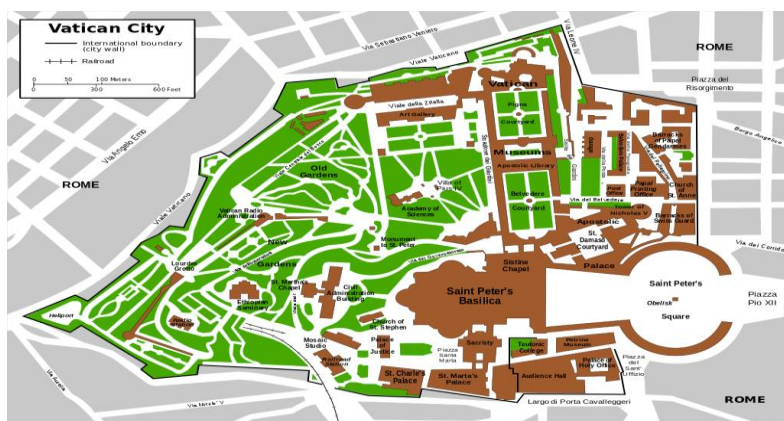
Izvor: <https://punkufer.dnevnik.hr/clanak/putovanja/panteon-tajne-i-zanimljivosti-o-slavnoj-rimskoj-gradjevini---740085.html>

2.10.3. Vatikan

Vatikan (Città del Vaticano), svjetska prijestolnica katoličanstva, najmanja je suvremena pravna država, prostire se na 0,44 km² teritorija grada Rima i prema popisu iz 2019. ima 825 stanovnika. Smješten unutar vatikanskih zidina, Vatikan je mjesto gdje je sv. Petar oko 64. godine postao mučenikom i pokopan, a danas je Vatikan rezidencija papa. Papa stanuje u apostolskoj palači koja sadrži 1400 dvorana, soba i kapelica te brojnih ureda Svete Stolice poput Državnog tajništva, Vijeća za javne poslove Crkve, Guvernera za upravljanje vremenskim dobrima Crkve. Unutar vatikanski zidina nalaze se Trg sv. Petra i bazilika sv. Petra, Vatikanski muzeji i Sikstinska kapela, Vatikanska knjižnica, Tajna arhiva, Dvorana Pavla VI., raskošni vrtovi koji čine trećinu vatikanskog teritorija, ukrašene sobe slikama Fra Angelica, Rafaela i Pinturicchija.¹⁰² (Slika 22.) Uz ove povijesne znamenitosti, Vatikan na talijanskom teritoriju posjeduje zgrade i crkve koje imaju status eksteritorijalnosti prema Lateranskim sporazumima iz 1929. godine, uključujući baziliku sv. Ivana Lateranskoga, sv. Marije Velike i sv. Pavla izvan zidina, palače Lateranska, della Dataria, palača della Cancelleria, Svetog oficija, di Propaganda Fide, Rimskoga vikarijata, Villa Barberini te papina ljetna rezidencija Castel Gandolfo.¹⁰³

¹⁰² Bramblett i Kennedy, *Top 10 Rim*, 8.

¹⁰³ Vatikan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vatikan>

Slika 22. Plan prostora Vatikana (Pristupljeno 15.05.2024.)

Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Vatikan#/media/Datoteka:Citta_del_Vaticano.svg

Područje Vatikana bilo je naseljeno još u antičko doba kada je car Kaligula, a potom car Neron izgradio cirkus gdje je naglavačke razapet sv. Petar. Prema arheološkim istraživanjima njegov su grob pronašli ispod bazilike sv. Petra. Područje nekadašnjeg rimskog posjeda, Patrimonium sancti Petri, prošlo je kroz vladavine Zapadnorimskog Carstva, Odoakra, Teodorika i Bizanta, prije nego li je papa Stjepan II. uspio zadržati vatikansko područje uz pomoć franačkoga vladara Pipina Malog 756. godine. Papinska Država trajala je sve do 1870. godine kada su postrojbe Kraljevine Italije okupirale Rim. Lateranskim ugovorom sklopljenim u Rimu 11. veljače 1929. godine stvorena je današnja neovisna država Vatikan. Prema ugovoru 1954. godine Vatikanu je priznato pravo posebne zaštite kulturno blaga u slučaju rada, a od 1984. godine postaje dio UNESCO-ve svjetske baštine. Vatikan je suverena apsolutna monarhija s papom kao izbornim vladarom.¹⁰⁴ Država Vatikan služi Svetoj Stolici, a Sveta Stolica je središnja uprava Katoličke crkve na čelu s Papom koji ima zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Prema Konstituciji Universi dominici gregis papu bira Kardinalski zbor. Papa upravlja Katoličkom crkvom preko Rimske kurije koja obuhvaća Državno tajništvo, devet rimskih kongregacija, tri crkvena sudišta, dvanaest papinskih vijeća i manje kurijalne urede.¹⁰⁵ Vatikan ima vlastitu zastavu, poštu, banku, tiskaru, vlastitu televizijsku i radijsku postaju Radio Vatikan, vlastiti željeznički kolodvor Stazione S. Pietro, jednu od najvećih knjižnica na svijetu i sigurnosnu službu Papinsku švicarsku gardu. Srce Vatikanskoga Grada, Trg sv. Petra najveći

¹⁰⁴ Vatikan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vatikan>

¹⁰⁵ Rimska kurija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/rimska-kurija>

je trg na svijetu i među najpoznatijim središtima kršćanstva na svijetu. Njegova povijest, isprepletena religijskim i kulturnim značenjem, vuče korijene još iz srednjeg vijeka, kada je postao mjesto okupljanja hodočasnika koji su posjećivali Baziliku svetog Petra, monumentalnog simbola kršćanstva. Izgrađen na temeljima drevnog cirkusa Kaligule, Trg. Sv. Petra nosi tragove prošlosti kroz Vatikanski obelisk prenesen iz Aleksandrije 37. godine i postavljen na sredinu trga. Na vrhu obeliska nalazio se pepeo Julija Cezara, a danas je na vrhu obeliska postavljen križ s dijelom komadića Isusovog križa kojeg je carica Jelena donijela iz Jeruzalema. Dvije fontane koje simboliziraju čistoću prije ulaska u Božji hram i četverored kolonada dodatno obogaćuju prostor. Kolonade, Berninijevo remek- djelo (1656. i 1667.), nisu samo estetski element, već simboliziraju raširene ruke Katoličke crkve koja prigrljuje svakog pojedinca. Nad kolonadama nalaze se kipovi 140 svetaca i grbovi pape Aleksandra VII.¹⁰⁶ Kipovi sv. Petra i sv. Pavla postavljeni na ulazu u baziliku kako bi hodočasnici poželjeli dobrodošlicu. S druge strane, Papinska palača s Brončanom vratom dominira desnom stranom trga, a nedjeljom se Papa s prozora obraća okupljenim vjernicima. Gradom dominira najsvetiji hram katoličanstva, mramorom obložena bazilika sv. Petra koja prekriva površinu nekadašnjeg poganskog groblja i svojom veličanstvenošću privlači brojne hodočasnike i posjetitelje iz cijelog svijeta. (Slika 23.) Izgradnju je započeo 326. godine Konstantin I. Veliki, a od sredine 15. stoljeća započela je potpuna rekonstrukcija Konstantinove bazilike uz pomoć mnogih znamenitih majstora Bramantea, Michelangela, Varla Maderne, Berninija i dr.¹⁰⁷ Bazilika sadrži remek- djela spašenih iz izvorne Konstantinove bazilike te djela umjetnika renesansnoga i baroknog stila. Bernini je stvorio barokni baldahin koji stoji nad grobnicom sv. Petra, kao i stolicu sv. Petra u apsidi. Unutrašnjost bazilike ima 450 kipova, 778 stupova, 44 oltara, 11 kupola, 135 mozaika, a u njoj se također nalazi i mnogi grobovi papa. Među najvećim dijelima, izdvaja se Michelangelova Pieta iz 1499. godine. Bazilika sv. Petra obuhvaća i niz značajnih lokacija poput Vatikanskih Grotta, Vatikanske nekropole, mauzoleja iz 2 i 4. stoljeća i Petrovu grobnicu. Trg sv. Petra Brončanim je vratima povezan s Vatikanskom palačom, danas najvećim kompleksom koji obuhvaća papinski apartman, urede Katoličke crkve i Svete Stolice, niz kapelica te Vatikansku knjižnicu. Vatikanski muzeji, otvoreni za javnost 1771. godine, uključuju Muzej Pio – Clementino, Muzej Chiaramontni – Braccio Nuovo, Egipatski i Etrurski

¹⁰⁶ Posedi, Rim vodič za hrvatske turiste i hodočasnike, 24

¹⁰⁷ Vatikan. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vatikan>

muzej, Muzej poganske i kršćanske skulpture, Misijski i etnografski muzej, Muzej starina, Galeriju suvremene religiozne umjetnosti te Pinoteka s umjetničkim slikama smještenih u sedamnaest soba.¹⁰⁸ Među najznačajnijim djelima su Rafaelovo djelo Preobraženje Kristovo i Caravaggiovo djelo Polaganje Krista u grob. Muzeje povezuje Apartmani Borgia, slijede Rafaelove loggie i stanze odnosno privatne odaje pape Julija II. te Sikstinska kapela s prikazima iz Starog i Novog zavjeta, Kristovog i Mojsijevog života te antičkih Sibila.¹⁰⁹

Slika 23. Unutrašnjost bazilike sv. Petra (Pristupljeno 15.05.2024.)

Izvor: https://www.storicang.it/a/basilica-di-san-pietro_14652

¹⁰⁸ Posedi Josip, *Rim vodič za hrvatske turiste i hodočasnike*, 39

¹⁰⁹ Vatikanski muzeji. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vatikanski-muzeji>

3. Turističke specifičnosti i vrednovanje prostora

Turizam kao sveobuhvatni ekonomski sustav, iznimno je važan za razvoj nacionalnog gospodarstva. Kada se govori o turizmu grada Rima, potrebno je istaknuti kako je njegov značaj za nacionalno gospodarstvo veliki što se može očitati preko turističkog prometa odnosno preko analize broja noćenja i dolazaka prikazanima u *Tablici 7.* i *Tablici 8.* Također, to dokazuje i visoki udio turizma grada Rima u ukupnom bruto društvenom proizvodu regije Lazio, ali i države Italije. Rim, grad bogate povijesti i kulture s dugom turističkom tradicijom, danas je jedan od najznačajnijih turističkih destinacija Italije, ali i cijeloga svijeta. Resonance Consultancy jedna je od vodećih svjetskih konzultantskih grupa koja proučava razvoj metropolitanskih područja s populacijom većom od 500 000 sastavlja „Izvešće o najboljim europskim gradovima“ odnosno najopsežniju studiju te vrste koja identificira 100 gradova koji su najpoželjniji za lokalno stanovništvo, posjetitelje i ulaganja, koristeći jedinstvenu kombinaciju statistike iz više od 180 glavnih europskih gradova i kvalitativnih ocjena od strane lokalnog stanovništva i posjetitelja (recenzije, društvene mreža i online aktivnosti kroz Tripadvisor, Google, Facebook, Instagram). Na prvom mjestu na listi najboljih europskih gradova nalazi se drugu godinu za redom grad London, no Rim je u usporedbi s 2023. napravio izniman skok na ljestvici, s 8. mjesta na 4. mjesto iza Pariza i Berlina. Spomenici grada i njegova bogata prošlost elementi su koji su pridonijeli poretku, a Rim se među ostalim europskim gradovima istaknuo izvrsnim recenzijama na TripAdvisoru, zelenim površinama i ulicama ispunjenim drvoredima te nizom novootvorenih luksuznih hotela u posljednjih godinu dana.¹¹⁰ Svaki od talijanskih gradova razvio je svoju specifičnu ponudu u skladu s mogućnostima, prirodnim resursima i tradicijom, a Rim kao osnovnu konkurentsku prednost nudi prirodne i kulturne znamenitosti, zelene površine, dobru povezanost s ostalim državama svijeta, revitaliziranje tradicije, brojni sportski, kulturni i edukativni događaji, ...

3.1. Vrste turizma i mogućnosti razvoja

Rim, kao vodeća turistička destinacija na međunarodnom tržištu, među tri najbolje destinacije europske prijestolnice i među prvih petnaest na svijetu, ima cilj biti vječna turistička

¹¹⁰ Resonance <https://www.worldsbestcities.com/rankings/europes-best-cities/>

destinacija, a ne samo “Vječni grad”. Ponuda u turističkim destinacijama poput grada Rima obogaćena je različitim vrstama turizma koji pridonose poboljšanju konkurentnosti na tržištu. S obzirom da se Rim smatra kolijevkom kulture, kulturne baštine i povijesti, najrazvijeniji oblik turizma u Rimu je kulturni turizam. Impozantni spomenici, brojne akademije, sveučilišta, muzeji, knjižnice, galerije, antički tragovi, utvrde, fontane, hramovi, palače, bazilike i crkve čine Rim jednim od gradova s najvećim brojem povijesne baštine u svijetu i jedno od glavnih svjetskih središta arheoloških istraživanja s više od 16% svjetske kulturne baštine i 70% talijanske baštine. U gradu Rimu kultura je dio svakodnevnog života, a njegovo povijesno središte obuhvaća svjedočanstva o gotovo tri stoljeća. Među najpoznatijim spomenicima antičkog doba treba istaknuti Kolosej, Forum Romanum, Trajanovu tržnicu, Trajanov stup, Panteon, Anđeosku tvrđavu, katakombe, hramove i slavoluke u čast vojnih pobjeda imperatora poput Titovog slavoluka, Konstantinovog slavoluka, Dioklecijanovih termi ... Osim spomenutih antičkih spomenika, među znamenitostima ističu se fontane (oko 280) među njima najpoznatija Fontana di Trevi, Villa i Muzej Borghese, Španjolske stube, Piazza Navona, Piazza del Popolo, Museo Nazionale Romano. Također, Rim ima impresivnu zbirku umjetničkih djela, skulptura, mozaika i fresaka. Srce katoličkog kršćanstva, Rim dom je brojnih katedrala, crkvi i bazilika (njih 900), samostana koji svjedoče o dugovječnoj povezanosti naroda s katolicizmom. Vatikan, država i glavni grad katoličkog svijeta koji se nalazi na teritoriju grada Rima, jedan je od najstarijih odredišta vjerskog turizma, s obzirom da su jedne od najstarijih oblika turističkih kretanja odnosno migracija bila hodočašća na sveta mjesta kao što je Vatikan. Država Vatikan, kojom dominira trg i bazilika sv. Petra te kompleksom zgrada u sklopu kojih se nalaze Vatikanski muzeji s Rafaelovim sobama i Sikstinskom kapelom, brojnim kapelicama, Vatikanskom knjižnicom, papinskim apartmanom i uredima Katoličke crkve i Svete Stolice, smatra se danas jednim od najposjećenijih hodočasničkih odredišta u svijetu. Spomenuta sakralna baština svjedoči o spoju povijesne i kulturne vrijednosti grada Rima. Također, prilikom posjeta Vatikanu, posjetitelji kroz procesije i religijske običaje imaju priliku upoznati dio tradicije. Rimska kuhinja jedna je od najpoznatijih regionalnih kuhinja Italije i svijeta, stoga je u Rimu razvijen i popularan među posjetiteljima i gastronomski turizam. Tradicionalna rimska kuhinja potječe iz područja Testaccio i svoje korijene vuče iz ostataka, no kasnije tijekom stoljeća pod utjecajem drugih kulinarski kultura, se kuhinja iz tradicionalno „siromašne“ kuhinje pretvorila u kuhinju bogatu okusima. Tjestenina je na ovom području nezamjenjiv sastojak gotovo većine jela, a među najpoznatijim jelima ističu se i

spaghetti alla carbonara, bucatini all'amatriciana, tonnarelli cacio e pepe, pizza romana, rigatoni alla pajata, ossobuco, bruschetta, carciofi alla giudea, filetti di baccala. Kao dom "La Dolce Vita" posjetitelji u Rimu mogu iskusiti dugu tradiciju pripreme gelata, granite, semifredda, peciva i ostalih slastica. Uz gastronomski turizam, Rim nudi različite aktivnosti kao što su posjete lokalnim proizvođačima, sudjelovanje u različitim radionicama pripreme talijanskih jela te posjeti vinograda i vinarija gdje se posjetitelji susreću s eno-turizmom koji u Rimu postaje sve popularniji oblik turizma. Lokalna vinska tradicija ima drevne korijene s obzirom da je sve do ujedinjenja Italije grad Rim bio raštrkan brojnim redovima vinovih loza. Danas postoje mnoge vinske ture koje uključuju konzumaciju, kupnju i kušanje vina, ali i lokalnih proizvoda poput maslinovog ulja i lokalnog sira. Rim je i jedan od središnjih gradova talijanskog shopping turizma. Rim je dom nekih od najboljih svjetskih modnih dizajnera i luksuznih marki, a jedno od najpoznatijih područja s luksuznim buticima zove se „Trident“ koji se proteže na ulice Via dei Condotti, Via Borgognona, Via Frattina i Piazza di Spagna. Osim na poznatoj Piazza di Spagna, ulice posvećene modi su i Via del Babuino, Via dei Giubbonari, Via del Governo Vecchio s secondhand i lokalnim buticima, Via del Boschetto s vintage buticima, Via della Vite, Via delle Carozze, Via Vittoria i Via del Corso u središtu koje se nalazi poznata Galleria Alberto Sordi. Uz ulicu se nalazi i robna kuća La Rinascente na 8 katova. Također, u Rimu se nalaze brojne tržnice s raznovrsnom ponudom odjeće, obuće, namirnica, namještaja.

Za poboljšanje turizma i mogućnosti razvoja važno je gostima pružiti kvalitetniju i obogaćenu uslugu uvodeći nove elemente kako bi se privukli kvalitetniji turisti kojima Rim neće biti usputna destinacija putovanja, već destinacija u kojoj će željeti duže boraviti i kojoj će se poželjeti vratiti. Rim treba razviti novi model međunarodnog, kreativnog, gostoljubivog grada koji se treba razvijati etički i održivo za okoliš, ali i lokalne stanovnike koji su u svakodnevnom doticaju s masonovom prisutnošću turista koji posjećuju Rim, te s fokusom na čimbenike pristupačnosti i korištenje digitalne tehnologije. Kako bi bio konkurentan na nacionalnom i međunarodnom tržištu, važno je promicanje održive mobilnosti, implementacije višejezične turističke signalizacije i poboljšanje mreže gradskog prometa. Rim se u svijetu doživljava kao grad umjetnosti, no u Rimu postoje brojne atrakcije koje treba predstaviti tržištu i koje tržište treba prepoznati poput Palača Doria Pamphilj, Piramida Kaja Cestija, Galerria Sciarra, gradska četvrt Trastevere ... Također organizacija jedinstvenih događaja učinit će ponudu Rima cjelovitijom, a njihovo turističko iskustvo učiniti će boljima i uključivanje lokalnog

stanovništva, uz turooperatore, kao dio turističke priče. S obzirom da turisti sve više daju prednost jedinstvenim iskustvima i održivim praksama, turizam bi se trebao više usmjeriti ka ekološki prihvatljivim mogućnostima putovanja poput eko hotela i eko tura koje uključuju kušanje hrane i vina, tečajeve kuhanja, posjete manje poznatim mjestima i aktivnostima u prirodi i agroturizmima na kojima bi lokalni stanovnici mogli upoznati turiste s poviješću i lokalnim proizvodima. Nadalje, potrebna je reorganizacija digitalnog weba, turističkih informacijskih sustava kako bi posjetitelji imali pristup svim potrebnim informacijama koje će im putovanje u Rimu učiniti što boljima. Jedan od većih problema svjetski razvijenih destinacija je i sigurnost koja je, turistima, u posljednje vrijeme jedan od glavnih čimbenika pri biranju destinacije za odmor odnosno njihov se izbor turističke destinacije temelji na informacija o sigurnosti pojedine destinacije. Iako je Rim relativno siguran grad prema istraživanju provedenom 2021. godine gdje je zauzeo 29. mjesto na listi „The Economists safe city index“, još uvijek postoje neka mjesta koje bi turisti, osobito noću trebali izbjegavati. Kako bi se taj problem smanjio i kako bi grad Rim ostao sigurna turistička destinacija, upravljanje sigurnošću treba postaviti fokus unutar državnih institucija kako bi se, dođe li do neželjenih događaja, moglo reagirati preventivno.

3.2. Turistički promet

Rim kao jedna od najpopularnijih turističkih destinacija, prema statistici nalazi se na vrhu ljestvice najposjećenijih destinacija u Italiji, ali i Europi. Turiste u grad Rim privlači veliki broj arheoloških ostataka i spomenika, umjetnička djela, muzeji, zeleni parkovi, gastronomija, moda, ali i sport. Prema podacima iz Statiste, provedenih anketiranjem turista, tri od četiri ispitanika se namjerava ponovo vratiti u Rim.¹¹¹ Prema statističkom godišnjaku objavljenom u 2023. godini (*Tablica 4.*) ponudu smještaja na području grada Rima čine dvije vrste objekta: hotelski objekti i komplementarni smještajni objekti. Uočeno je kako se kroz godine ukupan broj smještajnih objekata povećava osobito nakon pandemije gdje se bilježi rekordan broj objekata, a u odnosu na prethodnu 2019. godinu taj broj se povećao za 7 668 objekata. U 2022. ponudu čini 13. 798 smještajnih objekata od čega je 7, 7 % hotelskih i 92, 3 % komplementarnih objekata, a u odnosu na 2021. godinu došlo je do pada za 29 % u ukupnom broju smještajnih

¹¹¹ Statista <https://www.statista.com/topics/6083/tourism-in-rome/>

objekata. S druge strane, broj hotelskih objekata u odnosu na 2021. godinu narastao je za 20, 2 %.

Tablica 4. Ukupan broj hotelskih i komplementarnih smještajnih objekata u gradu Rimu od 2016. do 2022. godine

GODINA	HOTELSKI OBJEKTI	KOMPLEMENTARNI SMJEŠTAJNI OBJEKTI	UKUPAN BROJ SMJEŠTAJNIH OBJEKATA
2016.	1.013	10.352	11.365
2017.	1.023	10.793	11.816
2018.	1 038	11.086	12.124
2019.	1.036	11.270	12.306
2020.	1.031	18.943	19.974
2021.	883	18.562	19.445
2022.	1.061	12.737	13.798

Izvor: https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08_Turismo_Annuario_2023_def.pdf (Pristupljeno 18.05.2024.)

Nadalje, prikazani su komplementarni smještajni objekti prema kategorizaciji iz čega je vidljivo da u 2022. godini najviše ima kuća za odmor, a najmanje stanova za najam. Vidljivo je kako najveći rast bilježi broj soba za najam, dok je kod ostalih komplementarnih objekata u periodu od 2016. do 2022. zabilježen pad. (Tablica 5.)

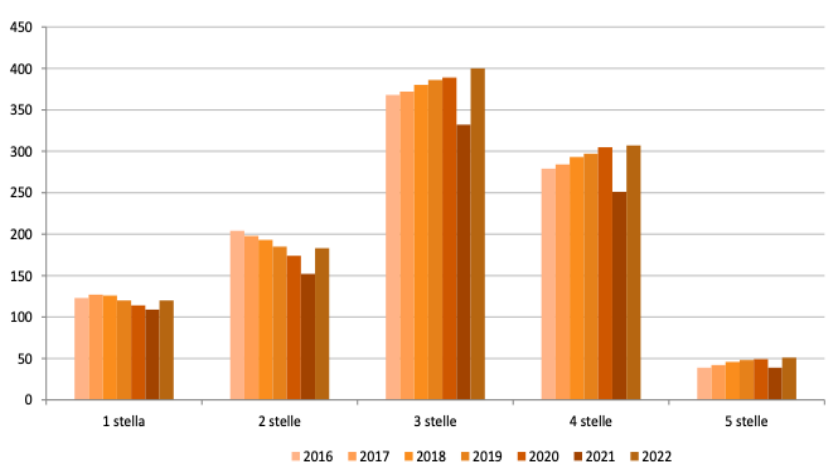
Tablica 5. Komplementarni objekti u Rimu od 2016. do 2022.

GODINA	KOMPLEMENTARNI SMJEŠTAJNI OBJEKTI					
	Stanovi za najam	Sobe za najam	Vikendice	Kuće za odmor	Bed&Breakfast	Smještaj za ostale turističke potrebe
2016.	113	2.618	274	5.455	1.892	/
2017.	101	2.900	274	5.688	1.830	/
2018.	96	3.066	274	5.867	1.783	/
2019.	94	3.218	266	6.014	1.678	/

2020.	107	3.132	259	5.532	1.538	8.375
2021.	93	2.993	246	5.418	1.413	8.332
2022.	34	3.408	244	5.429	1.615	2.007

Obrada autora prema: https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08_Turismo_Annuario_2023_def.pdf (Pristupljeno 18.05.2024.)

Istraživanja su pokazala da u kategoriji hotelskih objekata najviše objekata u 2022. godini ima 3* njih 400, a najmanje ima objekata sa 5* njih 51. U razdoblju od 7 godina došlo je do povećanja objekata sa 3* i 4*, ali i do smanjenja hotelskih objekata sa 5* kao i 2* (Slika 24.) Treba naglasiti da su trendovi povećanja kvalitete hotelskih objekata pozitivni u odnosu na 2016. godinu, s obzirom da je sve manje objekata sa 1* i 2* u odnosu na one sa 3 i 4* .

Slika 24. Kategorizacija hotelskih smještaja ovisno o broju zvijezdica u gradu Rimu (Pristupljeno 18.05.2024.)

Izvor: https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08_Turismo_Annuario_2023_def.pdf

Posljednja godina dostupnosti podataka o turističkom prometu odnosno turističkim tokovima je 2022. godina u kojoj je u smještajnim objektima zabilježen ukupan broj dolazaka 15.218.735 i 34.737.389 noćenja (Tablica 6.) Naime, u hotelskim smještajnim objektima zabilježeno je 9.666.238 dolazaka (+ 245,2%), i 21.552.631 (+291,5%) noćenja, dok je u komplementarnim smještajnim objektima zabilježeno 5.552.497 (+105,3%) dolazaka i 13.184.758 (+ 104,1%) noćenja. U tablici 7. prikazan je ukupan broj noćenja i dolazaka iz čega je vidljivo grad Rim bilježi visok broj noćenja i dolazaka koji su ponovo dosegnuti od 2019. godine. Razlog pada

broja noćenja i dolazaka u godinama nakon 2019. bio je početak pandemije corona virusa što je u konačnici dovelo do smanjenja putovanja. Ipak, uz ublažavanje svih ograničenja putovanja, u 2022. godini broj dolazaka u Rimu naglo se povećao u usporedbi s prve dvije godine svjetske krize. U idućim godinama turističko se tržište oporavilo te se u budućim godinama, u skladu s oporavkom gospodarstva i turizma, očekuje rast broja noćenja i dolazaka. Prema podacima sa Statiste, broj dolazaka porastao je u odnosu na 2022. godinu na 57.400.000 dolazaka. Prosječno zadržavanje turista u hotelskim objektima u 2022. godini iznosi 2,2 dana dok je u komplementarnim smještajnim objektima prosječno vrijeme boravka 2,4 dana. Uz ublažavanje svih ograničenja putovanja 2022., broj dolazaka međunarodnih turista u smještajne objekte u Rimu naglo se povećao u usporedbi s prve dvije godine krize. Uz to, ostao je znatno ispod razine prije pandemije.

Tablica 6. Ukupan broj dolazaka, noćenja i prosječno vrijeme boravka u komplementarnim te hotelskim objektima

GODINA	HOTELSKI OBJEKTI			KOMPLEMENTARNI SMJEŠTAJNI OBJEKTI		
	DOLASCI	NOĆENJA	PROSJEČNO VRIJEME BORAVKA (izraženo u danima)	DOLASCI	NOĆENJA	PROJEČNO VRIJEME BORAVKA (izraženo u danima)
2016.	11.536.239	26.935.666	2,3	2.725.197	7.715.470	2,8
2017.	12.403.488	29.293.952	2,4	2.290.876	6.268.269	2,7
2018.	12.783.861	30.144.950	2,4	6.189.518	15.305.030	2,5
2019.	13.036.638	30.682.988	2,4	6.417.716	15.856.109	2,5

2020.	2.508.943	5.741.989	2,3	1.587.404	4.152.411	2,6
2021.	2.800.044	5.505.511	2,0	2.704.893	6.460.542	2,4
2022.	9.666.238	21.552.631	2,2	5.552.497	13.184.758	2,4

Obrada autora prema: https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08_Turismo_Annuario_2023_def.pdf (Pristupljeno 18.05.2024.)

Tablica 7. Prikaz ukupnog broja dolazaka i broja noćenja u razdoblju od 2016. do 2022.

GODINA	UKUPAN BROJ DOLAZAKA	UKUPAN BROJ NOĆENJA
2016.	14.261.436	34.651.136
2017.	14.694.364	35.562.221
2018.	18.973.379	45.449.980
2019.	19.454.354	46.539.097
2020.	4.096.347	9.894.400
2021.	5.504.937	11.966.053
2022.	14.764.004	33.508.507

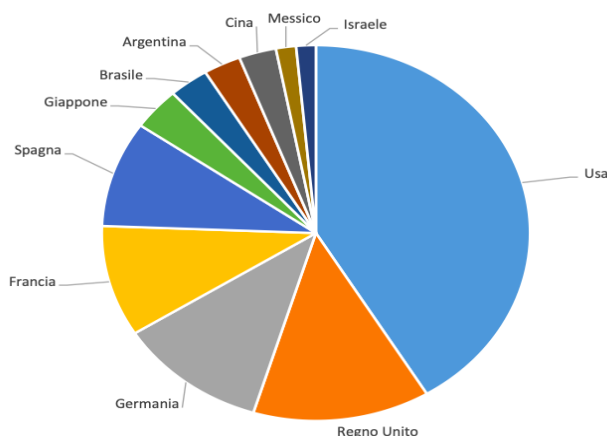
Obrada autora prema: https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08_Turismo_Annuario_2023_def.pdf (Pristupljeno 18.05.2024.)

Broj stranih turista koji su stigli u Rim 2022. godine iznosio je 7.219.961 (+ 418, 2% u usporedbi s 2021. godinom), talijanskih turista bilo je 7 544 043 (+83,5% u usporedbi s 2021. godinom). (Tablica 8.) Zabilježen je podatak da su strani turisti prosječno boravili u Rimu 2,4 dana u odnosu na talijanske turiste koji su boravili nešto kraće odnosno 2,1 dan. Velika većina stranih turista, njih 78,9% odlučuje se za hotelski smještaj, dok njih 21,1% odsjeda u komplementarnim smještajnim objektima. S druge strane talijanski turisti, raspoređeni su gotovo ravnomjerno po različitim vrstama smještajnih objekata, njih 46,6% odsjeda u hotelskom smještaju dok se njih 53,4 % odlučilo za komeplementarene smještajne objekte.

Tablica 8. Ukupan broj dolazaka i noćenja stranih turista i domaćih turista u grad Rim

GODINA	TALIJANI		STRANCI		UKUPNO	
	DOLASCI	NOĆENJA	DOLASCI	NOĆENJA	DOLASCI	NOĆENJA
2016.	5.776.733	12.585.827	8.484.703	22.065.309	14.261.436	34.651.136
2017.	5.921.714	12.849.362	8.772.650	22.712.859	14.694.364	35.562.221
2018.	8.943.295	19.964.179	10.030.084	25.485.801	18.973.379	45.449.980
2019.	9.173.041	20.462.626	10.281.313	26.076.471	19.454.354	46.539.097
2020.	2.545.213	5.865.161	1.551.134	4.029.239	4.096.347	9.894.400
2021.	4.111.789	8.849.448	1.393.148	3.116.605	5.504.937	11.966.053
2022.	7.544.043	15.986.452	7.219.961	17.522.055	14.764.004	33.508.507

Obrada autora prema: [https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08 Turismo Annuario 2023 def.pdf](https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08_Turismo_Annuario_2023_def.pdf) (Pristupljeno 18.05.2024.)

Slika 25. Prikaz broja dolazaka stranih turista po državama (Pristupljeno 18.05.2024.)

Izvor: [https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08 Turismo Annuario 2023 def.pdf](https://www.comune.roma.it/web-resources/cms/documents/08_Turismo_Annuario_2023_def.pdf)

Na slici 25. prikazan je broj dolazaka stranih turista u 2022. godini. Kako je vidljivo, najveći broj dolazaka ostvarili su posjetitelji iz Sjedinjenih Država– vodećeg tržišta dolaznih putovanja u Rimu koji su sa 1.484.673 dolazaka činili gotovo četvrtinu svih međunarodnih dolazaka. Posjetitelji iz Ujedinjenog Kraljevstva sa 480.555 dolazaka, Njemačka sa 406.548 i Francuska sa 343.265 predstavljaju druga ključna turistička tržišta za destinaciju, a nakon njih slijede

Španjolska i Japan. Uz navedeno, bitno je napomenuti da se najveći broj dolazaka zabilježen u ljetnim mjesecima.

Zaključak

Rim, nekada moćna sila u Antičko doba, i danas predstavlja simbol veličine i snage koju je ovaj grad imao tijekom svoje povijesti. Kao glavni grad Rimskog Carstva, Rim je bio epicentar kulture, politike, vojne i prometne moći koja je oblikovala povijest Europe i Mediterana te ostavila dubok utjecaj na razvoj prava, administracije, arhitekture te razvoj zapadne civilizacije. Zahvaljujući svojoj jedinstvenosti, spoju starog i modernog, kombinaciji bogate povijesti, kulturnog nasljeđa i arhitektonskog čuda, Rim je danas jedna od najpoznatijih turističkih destinacija diljem svijeta koja svake godine privlači milijune posjetitelja. Grad se ističe bogatim kulturnim nasljeđem s brojim sveučilištima, knjižnicama, muzejima, arheološkim nalazištima i religijskim objektima što značajno doprinosi njegovom gospodarskom razvoju. Grad ima značajnu ulogu u industrijama nafte i plina te bankarstva, središte je filmske industrije i tehnološkog razvoja, a zahvaljujući razvijenim međunarodnim lukama i infrastrukturi, Rim postaje destinacija za razvoj kongresnog turizma. Kao glavni grad Italije, Rim ne samo da predvodi u političkom i administrativnom smislu, već i u kulturnom i ekonomskom sektoru.

Turizam u Rimu predstavlja ključan ekonomski faktor za nacionalno gospodarstvo Italije, značajno utječući na bruto društveni proizvod regije Lazio i države u cjelini. Rim, sa svojom bogatom poviješću i kulturnim nasljeđem, ne samo da je među najvažnijim turističkim destinacijama Italije, već se i globalno prepoznaje kao jedan od vrhunskih europskih gradova za turizam. Prema podacima Resonance Consultancy, Rim je značajno napredovao u rangiranju europskih gradova, s 8. mjesta u 2023. godini na 4. mjesto u 2024. godini. Ovaj uspjeh može se pripisati njegovim povijesnim spomenicima, izvrsnim recenzijama posjetitelja, bogatoj kulturnoj baštini, zelenim površinama te novootvorenim luksuznim hotelima. Rim se ističe u različitim vrstama turizma, uključujući kulturni turizam, vjerski turizam, gastronomski turizam, te shopping turizam. Njegova kulturna baština, od antičkih spomenika poput Pantheona, Koloseuma, do sakralnih objekata poput Vatikana, privlači posjetitelje iz cijelog svijeta. Vječni grad bio je stoljećima, i ostaje danas, simbol i jedno od najcjeljenijih odredišta hodočašća, zahvaljujući grobovima apostola, svetaca i mučenika, te prisutnosti Pape. Vatikanski kompleks, uključujući baziliku svetog Petra i Sikstinsku kapelu, ne samo da privlači vjernike iz cijelog svijeta već i igra ključnu ulogu u oblikovanju i promicanju katoličkih

vrijednosti i rituala. Rim je i sjedište Papinskih institucija koje utječu na religijske smjernice i donošenje odluka na globalnoj razini.

Tijekom stoljeća, umjetnička djela pronađena u Rimu imala su odlučujući utjecaj na razvoj urbanizma, arhitekture, tehnologije i umjetnosti širom svijeta. Postignuća starog Rima u poljima arhitekture, slikarstva i skulpture služila su kao univerzalni model u antici, renesansi, baroku i neoklasicizmu te kao inspiracija za današnje umjetnike i arhitekte.

Grad također nudi bogatu gastronomsku ponudu i predstavlja značajan centar za luksuznu modu čime u konačnici posjetiteljima nudi sveobuhvatno autentično talijansko iskustvo. Nakon pandemije, broj turista u Rimu znatno je porastao, što se očituje u velikom broju noćenja i dolazaka koji su nadmašili prethodne razine, a trendovi pokazuju pozitivan razvoj u ponudi smještajnih objekata i poboljšanju istih. Ipak, grad Rim se suočava s izazovima kao što su potreba za održivim razvojem turizma i poboljšanje same sigurnosti lokalnog stanovništva i posjetitelja. Grad treba i dalje ulagati u ekološki prihvatljive prakse poput eno turizma i bogate ponude tradicionalnih jela uključujući boravak u prirodi, kvalitetne turističke usluge i infrastrukturu kako bi zadržao konkurentnost na tržištu i osigurao dugoročni uspjeh kao globalna turistička destinacija. Također, kao jedna od prijetnji za grad Rim kao turističku destinaciju predstavlja bogata imovina Rima izložena brojnim prijetnjama kao što su propadanje povijesnih građevina, prirodne katastrofe, pritisak posjetitelja i masovnog turizma, pritiske razvoja i okoliša, vandalizam i terorizam. Kako bi Rim ostao atraktivno i sigurno turističko odredište, ključno je upravljanje turizmom fokusirano na dugoročnu održivost i kvalitetu turističkog iskustva uključujući integraciju lokalnog stanovništva, pružanje informacija posjetiteljima te razvijanje inovativnih turističkih koncepta uz osiguranje učinkovite zaštite autentičnosti i kulturnog naslijeđa.

S obzirom na stalne napore da očuva kulturnu baštinu i ekonomski značaj te unaprijedi turističku ponudu, Rim i dalje potvrđuje svoju povijesnu ulogu kao nezamjenjiva destinacija na turističkom tržištu. Stoga se može reći da uistinu „Svi putevi vode u Rim“.

Bibliografija

Tiskana literatura:

Bonechi Edizioni. *Roma e il Vaticano*. Firenze: Bonechi, 1999.

Catherin, Chamontine. *Najveće kulture svijeta: Rim*, Kastav: Extrade d.o.o, 2005.

Curić, Dr.sc. Z., Curić B. *Školski geografski leksikon*, ed. Dr. sc. Zlatko Pepeonik, Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo, 1999.

Curić Z., Glamuzina, N., Opačić V. T., *Geografija turizma – Regionalni pregled*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2013.

Kušen, Eduard. *Turizam i prostor: Klasifikacija turističkih atrakcija*. *Prostor: znanstveni časopis za aritekturu i urbanizam* 9, br. 1 (21) (2001): 1-14

Posedi, Josip. *Rim: Vodič za hrvatske hodočasnike i turiste*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2016.

Profil knjiga. *Turistički vodič Italija*. Zagreb: Profil knjiga, 2009.

Reid Bramblett i Jeffrey Kennedy, *Top 10 Rim*. London: DK Publishing, 2018.

Mrežni izvori:

Ancient Rome, *National Geographic Kids* <https://kids.nationalgeographic.com/history/article/ancient-rome> (Pristupljeno 03.04.2024.)

Aniene. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024 <https://enciklopedija.hr/clanak/aniene> (Pristupljeno 10.05.2024.)

Basilica of San Clemente, *Turismo Roma* <https://turismoroma.it/en/places/basilica-san-clemente> (Pristupljeno 05.04.2024.)

Cinecittà. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/cinecitta> (13.05.2024.)

Colosseum, National Geographic Education <https://education.nationalgeographic.org/resource/colosseum/> (Pristupljeno 03.04.2024.)

Congress Tourism: Rome Climbs International Rankings, *Turismo Roma* <https://www.turismoroma.it/en/news/congress-tourism-rome-climbs-international-rankings> (14.05.2024.)

Državni zavod za statistiku <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> (05.05.2024.)

Europe's Best Cities, *World's Best Cities* <https://www.worldsbestcities.com/rankings/europes-best-cities/> (Pristupljeno 18.05.2024.)

EUR Rome, *Italia* <https://www.italia.it/en/lazio/rome/eur-rome> (Pristupljeno 14.05.2024.)

How Did Geography Help Rome Rise to Power, *Exploros* <https://www.exploros.com/summary/How-Did-Geography-Help-Rome-Rise-to-Power> (Pristupljeno 05.04.2024.)

Milani, Maria., Climate in Rome, Italy https://mariamilani.com/ancient_rome/climate_in_rome_italy.htm (Pristupljeno 06.05.2024.)

Museo Nazionale Romano – Palazzo Altemps, *Turismo Roma* <https://www.turismoroma.it/it/luoghi/museo-nazionale-romano-palazzo-altemps> (Pristupljeno 08.06.2024.)

Museo Nazionale Romano – Terme di Diocleziano. *Turismo Roma* <https://www.turismoroma.it/it/luoghi/museo-nazionale-romano-terme-di-diocleziano> (Pristupljeno 08.06.2024.)

National Roman Museum – Crypta Balbi, *Turismo Roma* <https://www.turismoroma.it/en/places/roman-national-museum---crypta-balbi> (08.06.2024.)

National Roman Museum – Palazzo Massimo alle Terme, *Turismo Roma* <https://www.turismoroma.it/en/places/national-roman-museum-palazzo-massimo-alle-terme> (Pristupljeno 08.06.2024.)

Oktavijan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/oktavijan> (Pristupljeno 03.04.2024.)

Piazza Navona, *Turismo Roma* <https://www.turismoroma.it/it/luoghi/piazza-navona> (Pristupljeno 11.04.2024.)

Piazza di Spagna, *ArcheoRoma* <https://www.archeoroma.it/siti/piazza-di-spagna/> (Pristupljeno 10.04.2024.)

Piazza di Spagna, *Turismo Roma* <https://turismoroma.it/it/luoghi/piazza-di-spagna> (Pristupljeno 10.04.2024.)

Rachel, *Rome Today, The Evolution of Rome by Rachel* <https://romabyrachel.weebly.com/rome-today.html> (14.05.2024.)

Rim. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/rim> (Pristupljeno 01.04. 2024.)

Rimska kurija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/rimska-kurija> (Pristupljeno 15.05.2024.)

Riserva Naturale di Monte Mario, *Turismo Roma* <https://www.turismoroma.it/en/places/riserva-naturale-di-monte-mario> (Pristupljeno 05.05.2024.)

Roman Empire: A Brief History, *Milwaukee Public Museum* <https://www.mpm.edu/research-collections/anthropology/anthropology-collections-research/mediterranean-oil-lamps/roman-empire-brief-history> (Pristupljeno 03.04.2024.)

Rome Geography, *Historys Histories* <http://www.historyshistories.com/rome-geography.html> (05.04.2024.)

Rome Holiday Wather, *Met Office* <https://www.metoffice.gov.uk/weather/travel/holiday-weather/europe/italy/rome> (05.04.2024.)

Rome Population 2024., *PopulationU* <https://www.populationu.com/cities/rome-population>

Rome (Roma), Italy. *City Population* https://www.citypopulation.de/en/italy/admin/lazio/058_roma/ (Pristupljeno 01.04.2024.)

Rome, *World Population Review* <https://worldpopulationreview.com/cities/italy/rome> (Pristupljeno 04.04.2024.)

Romul i Rem. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/romul-i-rem> (Pristupljeno 01.04.2024.)

Romulus and Remus, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Romulus-and-Remus> (Pristupljeno 01.04.2024.)

Shopping Streets, *Turismo Roma* <https://turismoroma.it/en/page/shopping-streets> (14.05.2024.)

Teramara, *Proleksis enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža <https://proleksis.lzmk.hr/48617/> (Pristupljeno 01.04.2024.)

Terme di Diocleziano, Museo Nazionale Romano <https://museonazionaleromano.beniculturali.it/terme-di-diocleziano/> (Pristupljeno 08.06.2024.)

The British Museum. „Introduction to Acient Rome.-, Nero: The Man Behind the Myth <https://www.britishmuseum.org/exhibitions/nero-man-behind-myth/introduction-to-ancient-rome> (Pristupljeno 03.04.2024.)

The Mausoleum of Augustus, *Turismo Roma* <https://turismoroma.it/en/places/mausoleum-augustus> (Pristupljeno 15.04.2024.)

The Pantheon, *Turismo Roma* <https://turismoroma.it/en/places/pantheon> (Pristupljeno 08.05.2024.)

Tiber. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tiber> (Pristupljeno 10.05.2024)

Tiber River., *Encylopaedia Britannica* <https://www.britannica.com/place/Tiber-River> (Pristupljeno 10.05.2024.)

Tourism in Rome, Statista <https://www.statista.com/topics/6083/tourism-in-rome/> (Pristupljeno 18.05.2024)

Vatikan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/vatikan> (Pristupljeno 01.04.2024.)

Vatikanski muzeji. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024 <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vatikanski-muzeji> (Pristupljeno 15.05.2024)

Villa Borghese – Parco di Culture, *Turismo Roma* <https://www.turismoroma.it/it/luoghi/villa-borghese-parco-di-culture> (Pristupljeno 05.04.2024.)

Popis ilustracija

Tablice

Tablica 1. Popis stanovništva grada Rima od 1861. do 2001. godine	11
Tablica 2. Usporedba broja stanovnika 2024. godine u većim gradovima Italije	12
Tablica 3. Najveći gradovi Europske unije prema broju stanovnika u 2023. godini	13
Tablica 4. Ukupan broj hotelskih i komplementarnih smještajnih objekata u gradu Rimu od 2016. do 2022. godine	47
Tablica 5. Komplementarni objekti u Rimu od 2016. do 2022.	47
Tablica 6. Ukupan broj dolazaka, noćenja i prosječno vrijeme boravka u komplementarnim te hotelskim objektima	49
Tablica 7. Prikaz ukupnog broja dolazaka i broja noćenja u razdoblju od 2016. do 2022.	50
Tablica 8. Ukupan broj dolazaka i noćenja stranih turista i domaćih turista u grad Rim	51

Slike

Slika 1. Geografski položaj grada Rima (Preuzeto 25.6.2024.)	3
Slika 2. Romul i Rem u krilu Kapitolske vučice Martie (Preuzeto 01.04.2024.)	5
Slika 3. Prikaz Rimske Republike prije početka Cezarova građanskog rata (Preuzeto 01.04.2024.)	7
Slika 4. Rimsko Carstvo tijekom svog vrhunca 117. godine (Preuzeto 01.04.2024.)	8
Slika 5. Stuktura stanovnika grada Rima (Preuzeto 03.04.2024.)	13
Slika 6. Plan grada Rima u antičko doba (Preuzeto 03.04.2024.)	18
Slika 7. Grafički prikaz srednje mjesečne temperature i količine oborina grada Rimu u proteklih nekoliko godina (Preuzeto 08.06.2024.)	19
Slika 8. Amfiteatar Flavijevaca (Preuzeto 03.04.2024.)	23
Slika 9. Prikaz borbi gladijatora (Preuzeto 03.04.2024.)	23
Slika 10. Konstantinov slavoluk (Preuzeto 03.04.2024.)	24
Slika 11. Fontana di Trevi (03.04.2024.)	25
Slika 12. Hram posvećen grčkom bogu Asklepiju (Preuzeto 05.04.2023.)	26

Slika 13. Museo Nazionale Romano, Palazzo Altemps (Preuzeto 08.06.2024.)	28
Slika 14. Nacrt crkve Santa Maria del Popolo (Preuzeto 05.04.2024.)	29
Slika 15. Prikaz donje i gornje crkve Bazilike sv. Klementa	31
Slika 16. Kalistove katakombe (Preuzeto 10.04.2024.)	32
Slika 17. Fontana “La Barcaccia” (Preuzeto 10.04.2024.)	33
Slika 18. Grafički list iz 1613. godine s crtežom Domicijanovog stadiona	35
Slika 19. Hadrijanov mauzolej s mostom Ponte Sant’Angelo (Preuzeto 15.04.2024.)	36
Slika 20. Augustov mauzolej (Preuzeto 15.04.2024.)	37
Slika 21. Panteon danas (Preuzeto 08.05.2024.)	39
Slika 22. Plan prostora Vatikana (Pristupljeno 15.05.2024.)	40
Slika 23. Unutrašnjost bazilike sv. Petra (Pristupljeno 15.05.2024.)	42
Slika 24. Kategorizacija hotelskih smještaja ovisno o broju zvijezdica u gradu Rimu (Pristupljeno 18.05.2024.)	48
Slika 25. Prikaz broja dolazaka stranih turista po državama (Pristupljeno 18.05.2024.)	51